

Vyhodnocení programu vládních stipendií pro studující z rozvojových zemí

Zvýšení efektivity a nové nástroje podpory terciárního vzdělávání

Studie pro Ministerstvo zahraničních věcí České republiky

Červenec 2011

Ondřej Horký
Tereza Němečková
Petra Krylová
Jiří Hejkrlík
Klementina Jílková

Shrnutí studie a hlavní doporučení

Reforma programu vládních stipendií z roku 2007 omezila počet stipendijních míst, zapojených zemí a nabídla možnost kratšího studia v anglickém jazyce. Ačkoli cílem reformy mělo být zvýšení studijní úspěšnosti a návratnosti absolventů do země původu za účelem příspěvku k rozvoji zemí původu absolventů i k posílení jejich vzájemných vztahů s Českou republikou, tento záměr nebyl dodnes zcela naplněn. Studie na základě dotazníkových šetření poukazuje především na přetrvávající nedostatek komunikace mezi institucemi zapojenými do stipendijního programu a na jeho nízkou efektivnost, jak z hlediska příspěvku k rozvoji zemí původu stipendistů, tak i skutečných přínosů pro Českou republiku. Studie také poukazuje na měnící se přístup vyspělých dárců v podpoře rozvoje vzdělanosti v rozvojových zemích přesunem pozornosti od poskytování stipendií ke studiu v rozvinutých zemích k podpoře přímé spolupráce s univerzitami a vysokými školami v rozvojových zemích. Aby si český program vládních stipendií zachoval legitimní místo v rámci zahraniční rozvojové spolupráce a přispíval podle záměru zadavatele studie k mezinárodním rozvojovým a českým zahraničně-politickým cílům a aby docházelo k hospodárnému nakládání s veřejnými prostředky, by vláda měla:

- Bez ohledu na dobu výplaty stipendia smluvně rozšířit setrvání stipendistů ve vládním programu stipendií tak, aby bylo možné sledovat úspěšnost absolventů a jejich návratnost i po vypršení standardní doby studia a udržovat s nimi nadále kontakt po návratu do země původu.
- Rozšířit institucionální, informační, komunikační a koordinační zajištění stipendijního programu posílením role některé ze zúčastněných institucí, např. Domu zahraničních služeb.
- Za účelem formulace nového návrhu koncepce programu vládních stipendií provést detailní analýzu úspěšnosti absolventů z jednotlivých zemí a poskytovat stipendia pouze omezenému počtu prioritních zemí zahraniční rozvojové spolupráce, pro které neexistují jiné formy financování studia v České republice, případně několika dalším rozvojovým zemím, ve kterých sídlí český zastupitelský úřad.
- Nabízet ke studiu pouze navazující magisterské a doktorské programy v anglickém jazyce, jež jsou celkově časově méně náročné a zajišťují vyšší úspěšnost a uplatnění absolventa po skončení studia v zemi původu. Výjimku udělit stipendium pro bakalářský či víceletý magisterský obor nebo studium v češtině je oprávněné pouze, pokud je daný obor jinak nedostupný a zároveň je významnou rozvojovou prioritou země původu stipendisty.
- Podporovat zejména studium v zemědělských a technických oborech, hospodářství a veřejné správě, kde je úspěšnost vyšší než úspěšnost ve většině společenskovedních oborů.
- V důsledku zavedení kratších forem studia postupně snížit náklady na stipendisty a v souladu s vládou schváleným střednědobým plánem zahraniční rozvojové spolupráce do roku 2014 vytvořit postupně roční úsporu v řádu desítek milionů Kč.
- V kontextu trendů mezinárodního rozvoje posilovat přímou spolupráci mezi univerzitami v České republice a v rozvojových zemích, a to nejen v rámci programu vládních stipendií, ale zavedením dotačního programu Vysoké školství ve správě České rozvojové agentury.
- Použít realizovanou úsporu na nový dotační program Vysoké školství, který umožní nejen výměnu pedagogů, ale celkově zkvalitnění studijních programů v prioritních zemích zahraniční rozvojové spolupráce a vyšší viditelnost České republiky mezi dárcovskými zeměmi.

Tato doporučení jsou v souladu s názory samotných vládních stipendistů, zastupitelských úřadů České republiky v zemích jejich původu, zahraničními zkušenostmi a jsou fiskálně neutrální.

Obsah

Shrnutí studie a hlavní doporučení.....	3
Poděkování.....	6
Úvod a metodologie.....	7
Představení programu vládních stipendií.....	7
Dosavadní výzkum.....	7
Cíl studie.....	8
Metodologie.....	9
Dotazníková šetření.....	9
<i>Studenti a absolventi.....</i>	<i>9</i>
<i>Zastupitelské úřady.....</i>	<i>10</i>
<i>Nevládní neziskové organizace.....</i>	<i>10</i>
<i>Firmy.....</i>	<i>10</i>
Další zdroje.....	10
Struktura studie.....	11
1. Koncepce: náklady a přínosy stipendií.....	12
Výběr a počet zemí.....	13
Typ studijního programu a délka studia.....	15
Jazyk studia.....	15
Obory studia.....	17
Finanční náklady.....	17
2. Realizace: od propagace po uplatnění po ukončení studia.....	19
Propagace stipendií a spolupráce s místními institucemi.....	19
Výběr stipendistů.....	20
Náročnost a elektronizace správy stipendií.....	21
Problematika víz.....	22
Příjezd do České republiky a následná péče o studenty.....	23
<i>Lékařská péče.....</i>	<i>24</i>
<i>Nostrifikace.....</i>	<i>25</i>
<i>Výše a způsob výplaty stipendia.....</i>	<i>25</i>
<i>Dostupnost informací.....</i>	<i>25</i>
Návratnost studentů po ukončení studia.....	26
Uplatnění absolventů v praxi.....	27
3. Zahraniční zkušenosti s podporou terciárního vzdělávání studentů z rozvojových zemí.....	29
Poslední trendy v koncepci programů vládních stipendií.....	29
<i>One-World-Scholarship-Programme (Rakousko).....</i>	<i>29</i>
<i>Quota Scheme (Norsko).....</i>	<i>29</i>
<i>The Swedish Institute Study Scholarships (Švédsko).....</i>	<i>29</i>
<i>New Zealand Development Scholarships (Nový Zéland).....</i>	<i>30</i>
<i>Belgické programy spolupráce univerzit.....</i>	<i>30</i>
Řešení návratnosti stipendistů z rozvojových zemí do zemí původu.....	31
Nové nástroje na podporu vzdělanosti v rozvojových zemích.....	32
<i>NOMA (Norad's Programme for Master Studies) (Norsko).....</i>	<i>32</i>
<i>Vlámská asociace univerzit (Belgie).....</i>	<i>32</i>
Shrnutí zahraničních zkušeností.....	32

Závěrečná doporučení	34
Koncepční doporučení.....	34
<i>Posílit institucionální zajištění, koordinaci a monitoring</i>	<i>34</i>
<i>Zúžit teritoriální, jazykové a oborové zaměření stipendijního programu</i>	<i>35</i>
<i>Vytvořit nástroj podpory přímé spolupráce s vysokými školami v rozvojových zemích</i>	<i>35</i>
Praktická doporučení	36
<i>Zmodernizovat administraci stipendií a zkvalitnit výběr stipendistů</i>	<i>36</i>
<i>Zlepšit služby poskytované stipendistům</i>	<i>36</i>
<i>Zvýšit návratnost stipendistů</i>	<i>37</i>
Seznam zdrojů.....	38
Seznam zkratk	39

Poděkování

Do studie přispěli poskytnutím či zprostředkováním informací a jejich zdrojů následující:

- Olga Zdrálková, odbor rozvojové spolupráce a humanitární pomoci MZV
- Zuzana Hlavičková, ředitelka odboru rozvojové spolupráce a humanitární pomoci MZV
- Jindřich Fryč, vrchní ředitel sekce mezinárodních vztahů a evropských záležitostí MŠMT
- Milena Navarová, ředitelka Domu zahraničních služeb MŠMT
- Monika Slabá, odbor mezinárodních vztahů MŠMT
- Kateřina Černá, odbor azylové a migrační politiky MV
- Jan Podroužek, ředitel ÚJOP
- Zdeněk Pressl, zástupce ředitele ÚJOP
- Ingrid Neckářová, zástupkyně ředitele ÚJOP
- Světlana Nosálková, MZ
- Věra Vencíliková, výkonná ředitelka PPZRS
- zaměstnanci zahraničních oddělení vysokých škol
- a 251 respondentů dotazníků z řad stipendistů a absolventů programu vládních stipendií, zaměstnanců zastupitelských úřadů a zástupců nevládních neziskových organizací

Řešitelský tým jim za jejich čas a ochotu srdečně děkuje, bez nich by tato studie nemohla vzniknout. Závěry a doporučení studie ovšem zůstávají v plné odpovědnosti řešitelského týmu.

Dík patří také Evě Komlossyové, Zuzaně Bechné, Radoslavovi Kullovi, Marei Grinvald a Simoně Pathové, studentům Univerzity Palackého v Olomouci, za výpomoc při výzkumu.

Úvod a metodologie

Představení programu vládních stipendií

Poskytování vládních stipendií studentům z rozvojových zemí má v České republice jako nástupnické zemi Československa šedesátiletou tradici. Vedle příspěvků mezinárodním organizacím představuje také jednu z mála složek rozvojové spolupráce, která bez výrazných zásahů přečkala období transformace a nebyla zpochybněna. Zároveň se však zdá, že tato tradice vytvořila kolem potřeby vládních stipendií auru nezbytnosti a vedla k určité setrvačnosti v jejich poskytování v měnícím se mezinárodním prostředí, aniž by kdy došlo k zásadnímu vyhodnocení, zda je vynakládání desítek milionů korun z veřejných prostředků ročně skutečně přínosné pro samotné stipendisty, pro země jejich původu i pro Českou republiku.

Místo toho docházelo spíše k menším změnám v rámci systému na základě doporučení dílčích studií. I tato studie se zaměřuje na stipendia poskytovaná na veřejných vysokých školách v České republice v období 2008-2012 podle usnesení vlády č. 712 ze dne 27. června 2007. To oficiálně otevřelo 130 stipendijních míst ročně ve všech typech vysokoškolských studijních programů. Pro představu v prvním čtvrtletí roku 2011 studovalo celkově v České republice 508 stipendistů a celkové náklady na stipendisty v roce 2010 tvořily 107 milionů Kč, včetně nákladů na zdravotní péči. To je velký pokles od roku 2007, kdy jich zde studovalo přes osm stovek, stejně tak téměř dvojnásobně poklesl počet zemí původu stipendistů.

Program vládních stipendií je v gesci ministerstva zahraničních věcí a ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Problematika zdravotní péče pro stipendisty zůstává v gesci ministerstva zdravotnictví. Na programu se však neúčastní pouze orgány státní správy v České republice, ale také zastupitelské úřady v zahraničí a samozřejmě množství veřejných vysokých škol a Ústav jazykové a odborné přípravy. Jedná se tedy o komplexní program, jehož správné fungování je závislé na součinnosti několika orgánů s odlišnými institucionálními kulturami, kapacitami a geografickým umístěním, což znesnadňuje komunikaci a její institucionalizaci v zájmu zvýšení efektivity systému. Tato studie se proto snaží tyto vzdálenosti překonat a navrhnout řešení pro udržitelné poskytování vládních stipendií, které přese všechny problémy zůstávají nástrojem rozvojové spolupráce i u zkušených západních dárcovských zemí. Zároveň také navrhuje alternativy klasickým stipendijním programům, které mohou přispět ke stejnému cíli prostřednictvím terciárního vzdělávání přímo v partnerských zemích.

Dosavadní výzkum

Poslední dostupný výzkum se na vládní stipendijní program pro studující z rozvojových zemí zaměřoval především z hlediska dopadů na země původu stipendistů, přesněji z hlediska koherence politik pro rozvoj mezi rozvojem a migrací. V období 2003-2006 ukončilo řádně studium pouze 29 % studentů, zbytek studium nedokončil nebo údajně pokračoval na vlastní náklady. Zatímco téměř polovina studentů a studentek z Afriky a Blízkého východu studium absolvovala, ti latinskoameričtí a asijské byli méně úspěšní a z východní a jihovýchodní Evropy jich studium ukončilo jen 5 %. Navíc 15 % těch, kteří měli studium v rámci stipendijního programu v roce 2005 dokončit, skončilo jako samoplátcí a celá polovina českou republiku do konce roku opustila, část z nich zřejmě pro jinou rozvinutou zemi. Z hlediska návratnosti v předchozí rozsáhlé studii z roku 2004 Petr Jelínek, Květa Deseiová a Martin Náprstek odhadovali její míru od 50 % do 80 %, v případě afrických stipendistů byl podíl ještě nižší na základě odhadů z dotazníků a rozhovorů. Výše uvedená přesná data ohledně návratnosti však v roce 2004 ještě neměli k dispozici. i závěry tzv. Special Review OECD DAC

poukazovaly na odliv mozků, který zpochybňuje rozvojové přínosy programu. Výše uvedené statistiky a odhady se však týkaly období před revizí programu stipendií z roku 2007.

Cenná a stále aktuální studie Petra Jelínka a kol. navrhla za účelem zvýšení rozvojového přínosu stipendií několik doporučení, která však byla realizována vládním usnesením z roku 2007 pouze částečně. Dle jejich návrhu měla být stipendia poskytována ke studiu desítky navazujících magisterských programů v oblastech rozvojových priorit jednotlivých zemí a asi stejného počtu doktorandských programů (pouze v angličtině), a to jen asi desítky rozvojových zemí, převážně prioritních zemí české zahraniční rozvojové spolupráce. Návrh měl kromě kulturně-politického aspektu z důvodu časově i jazykově omezeného ponoření do české kultury zlepšit všechny další aspekty hodnocení programu stipendií: od rozvojového přes proexportní po bezpečnostní, vedl by k lepší internacionalizaci českých vysokých škol a snížil celkové finanční náklady. Koncentrace a zvýšení intenzity spolupráce s menším počtem zemí by však mělo nejasné dopady zahraničněpolitické. V oblasti dalších způsobů rozvoje terciárního vzdělávání nabídla studie kromě vzdělávání akademických pracovníků z rozvojových zemí, které nese velkou multiplikační hodnotu, i možnost vysílání českých vysokoškolských pedagogů na krátkodobé pobyty, které zmiňuje i současná koncepce ZRS pro léta 2010-2017. Studie však zároveň upozorňuje na nízkou udržitelnost pozitivních přínosů vysílání pedagogů na krátké výukové pobyty.

Studie Jelínka a kol. navrhla časový plán implementace reformy, ve kterém by polovina stipendistů od roku 2006 studovala v navazujících magisterských kurzech v angličtině, k čemuž se reálný plán alespoň snažil přiblížit: od roku 2008 se počet nabízených stipendií snížil z 250 na 130, na seznamu zemí zůstaly spíše ty, u kterých byla míra návratnosti absolventů a absolventek vyšší. Roztříštěnost se však příliš neprojevila na výběru zemí a k následné změně ve správě stipendií ve prospěch vyššího zapojení univerzit také nedošlo. Studia také navrhla další evaluaci programu v roce 2011. Žel první studenti začali studovat v angličtině až v roce 2008 a absolvovali v roce 2010, celkově jich na studium v angličtině v magisterském navazujícím a doktorském programu za tři roky přišlo jen 86 (oproti plánovaným 180 pouze magisterských navazujících), a proto je i tato evaluace pilotního studia v angličtině velmi omezená. S vědomím, že závěry studie Petra Jelínka a kol. z roku 2004 v drtivé většině případů tato studie pouze potvrzuje, se ukazuje, že přidaná hodnota této studie z roku 2011 je nutně nízká, protože nedokáže dostatečně vyhodnotit jedinou zásadní změnu, kterou reforma programu z roku 2007 přinesla. Všimá si však dalších aspektů, které původní studie nezdůrazňovala a aktualizuje předchozí výsledky a doporučení v kontextu změn českého vysokého školství.

Cíl studie

V souladu se zadáním MZV ČR je cílem této studie vyhodnocení dosavadních výsledků programu vládních stipendií, který byl vyhlášen *Usnesením vlády č. 712 ze dne 27. června 2007 o zřízení vládních stipendijních míst ke studiu na veřejných vysokých školách v ČR pro občany z rozvojových zemí na léta 2008 až 2012* se zaměřením následující otázky:

- možnosti eventuální kontroly cizinecké policie nad rámcem stávajícího systému (sledování návratů stipendistů po ukončení studia),
- posouzení faktického přínosu studia v češtině a studia v angličtině z pohledu donora (České republiky) a z rozvojového aspektu,
- řešení péče o studenty po příjezdu,
- provázanost absolventů s rozvojovými projekty v zemi původu,
- aplikace zkušeností, systému, poznatků ze systémů v jiných evropských zemích,
- nasměrování programu, aby docházelo k navrácení stipendistů do země původu,
- doporučení pro optimalizaci ZRS v oblasti programů vládních stipendií.

Součástí předkládané studie je tak kromě vyhodnocení programu podle vybraných kritérií i doporučení pro jeho úpravu v období od roku 2013, a to v souladu s platnou *Koncepcí zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017* a současnými mezinárodními trendy.

Metodologie

V rámci zpracování předložené studie byly využity především statistické metody a dotazníková šetření, osobní konzultace i telefonické pohovory se zúčastněnými stranami. Statistické metody byly použity při vyhodnocení efektivnosti současného programu, ty ostatní pak byly použity zejména za účelem detailní analýzy jeho procedur. Velký důraz byl kladen na zhodnocení přínosů pro zúčastněné strany. Problém však nastal s dostupností relevantních statistických dat nutných pro důkladnou analýzu. Chyběla zejména data o pohybu stipendistů po ukončení studia (či po vypršení jejich lhůty pro pobírání stipendia), nepřehledná a nesystematicky zpracovaná byla i data o současných stipendistech. Některé tyto nedostatky vyplnila dotazníková šetření a osobní pohovory. Stanovený rozsah studie také neumožnil použití sofistikovanějších statistických nástrojů, které by hodnocení úspěšnosti studia dezagregovalo podle jednotlivých roků a typu studia, jejich nízkou validitu však stále nese především nedostatek oficiálních informací o úspěšnosti po skončení pobírání vládního stipendia.

Z hlediska normativity považuje řešitelský tým v souladu se zadáním zadavatele přínosy programu pro Českou republiku a pro země původu stipendistů za rovnocenná kritéria hodnocení efektivity a nepřikládá jim a priori rozdílné váhy. Zvláště upozorňuje, pokud se obě kritéria dostávají do sporu. Pro přehlednost nepoužívá studie genderově citlivý jazyk, a použití generického mužského rodu proto zahrnuje i osoby ženského pohlaví (např. stipendistky, absolventky, respondentky).

Dotazníková šetření

V rámci zpracování studie proběhly čtyři dotazníková šetření formou zabezpečeného anonymního internetového dotazníku, případně jejich tištěné či elektronické verze ve formátu PDF. Celkově bylo vyplněno 251 dotazníků, u cílových skupin s přímým oslovením bylo dosaženo vysoké návratnosti v řádu třetiny až dvou pětin oslovených. Vzhledem ke statisticky náročnému důkazu reprezentativnosti vzorku je ve studii důraz kladen na kvalitativní analýzu výsledků šetření. Dotazníky byly vytvořeny na základě oblastí a problémů identifikovaných v minulosti, pilotních rozhovorů a vzorku TIC z českých zastupitelských úřadů.

Studenti a absolventi

Na kombinovaný dotazník pro studenty a absolventy programu vládních stipendií se zajištěnou návazností otázek odpovědělo celkem 204 respondentů. Odkaz na dotazník s průvodním dopisem byl distribuovaný elektronickou poštou prostřednictvím příslušných zahraničních útvarů vysokých škol. Absolventi byli získáni především tzv. metodou sněhové koule prostřednictvím propagace průzkumu v sociální síti Facebook a na základě osobních kontaktů řešitelského týmu či současných stipendistů. Celkově na dotazníky odpovědělo 172 stipendistů a 32 absolventů. U prvně jmenovaných jde přibližně o třetinu aktuálně studujících vládních stipendistů, u absolventů jde o nepatrný zlomek z celkového počtu. Na absolventy však nikde oficiálně neexistují kontakty, kromě čtyř zastupitelských úřadů se nepodařilo získat od žádné jiné instituce odpověď, že by nějaké kontakty měli. Výsledky

šetření mezi absolventy jsou tím ovšem výrazně ovlivněny. Z hlediska jazykové verze dotazníků vyplnila většina, tj. 115 respondentů, dotazník v angličtině a jen 89 jich jej vyplnilo v češtině.

Zastupitelské úřady

Na dotazník zasláný 56 zastupitelským úřadům České republiky v zahraničí (dále ZÚ) jich odpovědělo 27, z toho 22 elektronicky a 5 písemně ve formátu PDF. Návratnost byla téměř poloviční s rovnoměrným zastoupením regionů (od čtyř odpovědí z Latinské Ameriky a subsaharské Afriky po osm odpovědí z Asie). Po třetinách byly zastoupeny úřady, které poskytují stipendia v zemi sídla ZÚ, nebo v dalších zemích působnosti, anebo v obou dvou případech.

Nevládní neziskové organizace

Tištěný dotazník byl distribuován osobně řešiteli studie na valné hromadě platformy nevládních neziskových organizací FoRS - Českého fóra pro rozvojovou spolupráci v červnu 2011 a zbylým organizacím elektronicky. Dotazník vyplnilo a odevzdalo osobně 18 a elektronicky 2 NNO, celkem přibližně 40 % členských organizací platformy, která zastupuje většinu českého rozvojového nevládního sektoru. Na dotazník odpověděly i tři největší organizace.

Firmy

Odkaz na elektronický dotazník doplněný příloženým dotazníkem ve formátu PDF byl s doprovodným dopisem distribuován prostřednictvím e-mailového seznamu platformy soukromého sektoru PPZRS. Na dotazník neodpověděla žádná firma. Nulovou návratnost dotazníků lze interpretovat jako ukazatel kapacit firem a jejich zájmu o spolupráci se stipendisty a absolventy.

Další zdroje

Písemné publikované i nepublikované zdroje použité ke zpracování studie jsou uvedeny v seznamu zdrojů na konci, nejsou však průběžně citovány, podobně jako informace získané prostřednictvím osobních setkání, telefonických rozhovorů a e-mailové komunikace s následujícími osobami, které proběhly v období od února do července 2011:

- Olga Zdrálková, odbor rozvojové spolupráce a humanitární pomoci MZV
- Zuzana Hlavičková, ředitelka odboru rozvojové spolupráce a humanitární pomoci MZV
- Milena Navarová, ředitelka Domu zahraničních služeb MŠMT
- Monika Slabá, odbor mezinárodních vztahů MŠMT
- Kateřina Černá, odbor azylové a migrační politiky MV
- Jan Podroužek, ředitel ÚJOP
- Zdeněk Pressl, zástupce ředitele ÚJOP
- Světlana Nosálková, MZ
- Věra Venclíková, výkonná ředitelka PPZRS
- a respondenti dotazníků z řad stipendistů a absolventů programu vládních stipendií, zaměstnanců zastupitelských úřadů a nevládních neziskových organizací

Vlastní publikace autorů studie, uvedené v seznamu literatury, mohou být citovány i doslovně bez uvedení zdroje v textu.

Struktura studie

Předložená studie je rozdělena do tří částí. První část vyhodnocuje koncepční zaměření programu vládních stipendií zejména z hlediska teritoriálního, oborového a jazykového. Tímto prismalem sleduje poměr finančních nákladů a přínosů stipendistů pro Českou republiku a zemi původu s důrazem na jejich úspěšnost ve studiu. Druhá část se zaměřuje na procedurální aspekty programu a jeho konkrétní uskutečnění v praxi od propagace programu v zemích původu po konečné uplatnění stipendistů v praxi. Hledá tak odpovědi na otázky uvedené jako hlavní cíle studie. Třetí část představuje zahraniční zkušenosti se stipendijními programy a současné trendy podpory terciárního vzdělávání občanů rozvojových zemí a hledá v nich odpovědi na zjištěné nedostatky domácího programu. Závěrečná doporučení pak shrnují dílčí výsledky studie a uvádí koncepční a praktické závěry týkající se efektivnosti programu (zda je dobře zaměřený) a efektivitě (zda je dobře prováděný), jež lze uvést v praxi nejen novou koncepcí programu po roce 2013, ale také průběžně v rámci stávajícího programu.

1. Koncepce: náklady a přínosy stipendií

Přínosů plynoucích z poskytování stipendií studentům z rozvojových zemí na studium v České republice může být vícero. Hlavním je zřejmě **osobní rozvoj stipendisty**, který by za jiných okolností vzdělání v daném oboru v zemi svého původu nezískal. Vzhledem k tomu, že poskytování stipendií na studium v České republice je součástí zahraniční rozvojové spolupráce a je podle pravidel Výboru pro rozvojovou pomoc OECD plně vykazováno jako oficiální rozvojová pomoc České republiky, navýšená o administrativní náklady, jeho hlavním kritériem hodnocení by měl být (velmi obtížně prokazatelný) **rozvoj země původu stipendisty využitím znalostí, dovedností a zkušeností získaných během studia**. Česká vláda zároveň chápe jako rovnocenný cíl pro poskytování stipendií i přínosy pro Českou republiku. V Česku a Československu již absolvovalo studium několik tisíc studentů, kteří k této zemi získali kladný vztah, jsou kvalifikovaní v nejrůznějších oborech, a mohou tak přispět k **rozvoji vzájemných obchodních, kulturních či politických vztahů**.

Podle dotazníkového šetření zastupitelských úřadů, které mají nejlepší informace ze zemí původu stipendistů, spočívají přínosy absolventů pro Česko - pokud jsou o nich jakékoli dostupné informace - ve zdroji informací, propagaci obchodních zájmů České republiky nebo jen jako kontakty bez přívlastků a kvalifikovaná pracovní síla, pokud zůstanou v České republice, či jako honorární konzulové. Celkově však byly jejich odpovědi spíše vlažné a některá zahraniční zastoupení absolventy otevřeně označily za neužitečné. Za přínosy pro země původu stipendistů označily podíl na obchodních vztazích, znalosti, které jinde nejsou dostupné, kvalitní vzdělání a dobré uplatnění v místní správě. V případech, kdy dochází k „úniku mozků“ a absolvent se do země svého původu nevrací, však veškeré přínosy pro tuto zemi zanikají. Z hlediska celkového hodnocení zastupitelské úřady oznamovali roli bývalých stipendistů ve tvorbě dvoustranných kontaktů a sítí 2+, politických vztahů obecně 2, místního rozvoje 2- a jako způsob přilákání pracovní síly do české republiky 3+ **Zastupitelské úřady tedy vnímají tedy jejich roli téměř rovnoměrně jako politický nástroj i nástroj rozvoje**.

V případech, kdy absolventi vládního programu zůstanou v České republice a integrují se zde do té míry, že se země původu přeruší veškeré vztahy včetně finanční podpory rodiny, nakonec dochází k tomu, že přínosy pro zemi původu stipendisty jsou nulové, a naopak Česká republika získává pracovní sílu vyškolenou z prostředků rozvojové pomoci. Kromě tohoto extrémního případu je možné pojmout přínosy pro zemi původu i pro Českou republiku společně, jak již ostatně zdůraznila studie Petra Jelínka a kol. K rozvojovým i zahraničněpolitickým přínosům dojde pouze za splnění těchto společných podmínek:

1. Stipendium je nabídnuto studentovi ze země, která umožní jeho zpětné uplatnění.
2. Stipendista studuje obor relevantní pro zemi původu.
3. Stipendista obor úspěšně dostuduje.
4. Absolvent se vrátí do své země původu, případně zůstává aktivní v realizaci rozvojové spolupráce nebo politických, obchodních a kulturních vztahů mezi Českou republikou a zemí původu.
5. Stipendista uplatňuje získanou kvalifikaci ve studovaném oboru.

V ostatních případech, ať již stipendista obor nedostuduje, nepůsobí v něm, anebo použije Českou republiku pouze jako tranzitní zemi pro migraci do jiných rozvinutých zemí, je efektivnost stipendijního programu velmi nízká a nejpravděpodobněji není vyvážena přínosy zaslání remitencí do země původu, neboť jejich bilance vůči původním nákladům na vzdělání je podle současné úrovně znalostí kladná pouze u nekvalifikovaných pracovních sil.

Jak je z podmínek patrné, pro zjištění efektivnosti programu stipendií je třeba poměřovat těžko kvantifikovatelné přínosy s poměrně jednoduše kvantifikovatelnými náklady spojenými s pobytem stipendisty v ČR. Problém se zhodnocením efektivnosti programu ale nespočívá jen v obtížné, či mnohdy nemožné kvantifikovatelnosti dlouhodobých přínosů studia, ale také v neúplné statistice o uplatnění stipendistů po úspěšném (či neúspěšném) opuštění programu. **Samotné sledování úspěšnosti stipendistů po opuštění stipendijního programu je první podmínkou pro samotnou možnost vyhodnocení programu jako takového.** V současné podobě je třeba považovat stipendisty, kteří „přetáhnou“ studium – a je to věc obvyklá i mezi domácími studenty – za statisticky neúspěšné. Konečně, efektivnost programu je třeba porovnat s alternativními řešeními podpory vzdělanosti v rozvojových zemích.

Vzhledem k zadání požadavků zadavatele studie a vzhledem k formulaci nové koncepce programu od roku 2013 se tato první část studie pokouší o zhodnocení efektivnosti na základě těchto kritérií. Nejprve sleduje:

1. Výběr a počet zemí, kterým je stipendium poskytováno.
2. Typ a délka studia, na které je stipendium poskytováno.
3. Jazyk studia.
4. Obor studia.

Poté se zaměřuje na vyhodnocení finanční nákladnosti programu a nastiňuje možnosti alokace rozpočtu dle střednědobého plánu ZRS do budoucnosti. Zvláštní pozornost je při vyhodnocení efektivnosti programu věnována otázce návratnosti absolventů zpět do zemí původu. Získaná data se opírají pouze o kvalifikované odhady, jež navíc nejsou oddělené podle jednotlivých zemí, ale jen výjimečně podle regionů. Jedná se spíše o technickou než koncepční záležitost a možnosti vynucení návratnosti absolventů, která tvoří asi polovinu až dvě třetiny - zbytek zůstává v České republice nebo působí v jiné, většinou rozvinuté zemi - je velmi omezený a nedaří se jej řešit ani dalším dárcovským zemím, anebo jsou jejich recepty prakticky nepřenositelné do českého kontextu.

Výběr a počet zemí

Vzhledem k zařazení programu vládních stipendií do ZRS ČR by měl výběr zemí vždy sledovat především rozvojový přínos stipendií, i když je současně i nástrojem české zahraniční politiky. A to jsou právě dva hlavní aspekty, které výběr zemí v českých podmínkách značně ovlivňují. Pro období 2008 - 2012 bylo vybráno 33 zemí, kterým bude Česká republika poskytovat stipendia, přičemž 15 z nich byly země prioritní v rámci zahraniční rozvojové a transformační spolupráce ČR do roku 2010 (vzhledem ke změně priorit rozvojové spolupráce od roku 2011 se tento počet snížil na 10). Mezi vybrané země, kterým jsou nabízena stipendia, patří také země Balkánu, které sice figurují na seznamu příjemců rozvojové pomoci dle Výboru pro rozvojovou pomoc OECD, ale jsou současně zeměmi středního příjmu a hlavně příjemci finanční podpory v rámci jiných programů zaměřených na růst vzdělanosti v těchto zemích (například CEEPUS - Central European Exchange Program for University Studies, možnosti Jihomoravského centra pro mezinárodní mobilitu (JCMM)). Dle vyjádření ZÚ v Bosně a Hercegovině tvoří vládní stipendia v rámci programu pouze třetinu všech ambasádou zprostředkovaných stipendií. O potřebnosti zařazení zemí Západního Balkánu do programu tak lze pochybovat.

V souvislosti s tím, že reforma stipendijního programu z roku 2007 posílila přítomnost prioritních zemí (programových i prioritních bez ohledu na to, zda podle koncepce ZRS z roku 2010, anebo podle koncepce předcházející s tím, že Bělorusko jako relevantní prioritní země transformační politiky není započítána) a v souvislosti se snížením celkového počtu míst a zemí, je zřejmé, že podíl aktuálně

studujících stipendistů z prioritních zemí je větší než ze zemí neprioritních. Roztříštěnost programu však i tak zůstává vysoká a podíl stipendistů z neprioritních zemí ZRS ČR je stále vyšší než prioritních. Podíl tzv. neprioritních stipendistů, kteří nedokončili studium, oproti aktuálně studujícím je sice mírně větší (viz graf 1 Přílohy č. 1), avšak poměr úspěšných absolventů je i tak více než dvojnásobný (graf 2). Statistická analýza v každém případě neumožňuje jednoznačně určit, zda jsou úspěšnější studenti ze zemí prioritních nebo neprioritních.

Obdobně vyrovnané výsledky ohledně úspěšnosti stipendistů přináší regionální analýza (grafy 3 a 4), kde celkový podíl neúspěšných stipendistů na jejich celkovém počtu osciluje od 31 % u Blízkého Východu a Afriky po 43 % u Asie. Celkově lépe se umístily geograficky vzdálené regiony. Analýza jednotlivých zemí (resp. pouze těch s počtem stipendistů přesahujícím dvě desítky) však přináší velmi rozdílné výsledky: v čele úspěšnosti se zároveň z hlediska nízkého podílu neúspěšných i vysokého podílu úspěšnosti objevily jak prioritní, tak i neprioritní, či bývalé prioritní země ZRS ČR (Moldavsko a Srbsko, ale i Makedonie), na chvostu v obou kategoriích pak také oba typy zemí (Mongolsko, Vietnam a Bělorusko ale i Jemen, Palestina a Angola). U Bosny a Hercegoviny a Gruzie, jejíž stipendisté přicházeli především v minulých letech, je příliš brzy pro jejich zhodnocení. Rozsah této studie neumožňuje **konkrétnější analýzu úspěšnosti jednotlivých zemí**, tento krok však bude nutným doplňkem pro odpovědné rozhodnutí o teritoriálním zaměření nové koncepce vládních stipendií.

Zkušenosti ostatních donorů také ukazují odlišné přístupy ve výběru zemí. Zatímco většina de facto neomezuje výběr zemí pro udělování stipendií a jediným pravidlem je přítomnost země na seznamu příjemců Výboru pro rozvojovou pomoc OECD, jiní (například Belgie, Švédsko) omezují poskytování stipendií pouze na prioritní země programu zahraniční rozvojové spolupráce. V českém případě nelze doporučit jediné kritérium výběru zemí. Stejně jako volba prioritních zemí ZRS by měla být otázkou komunikace mezi donorem a partnerskou zemí, lze i v tomto případě doporučit použití politického dialogu s vládami zemí původu stipendistů, případně možnosti použití politické podmíněnosti, pokud není agenda stipendií z jejich strany řádně spravována (viz dále otázce zapojení místního ministerstva v praktické části studie). **Zaměření nového programu na prioritní země ZRS ČR by však mělo zůstat rozhodujícím kritériem.** Pokud zůstanou v programu i neprioritní země ZRS ČR, pak za **neméně důležitým kritériem je přítomnost českého zastupitelského úřadu v dané zemi.** Na základě výsledků dotazníkových šetření (viz následující část studie) se totiž ukázalo, že osobní pohovor na zastupitelském úřadě je nezbytnou podmínkou pro výběr vhodných stipendistů, prověření jejich motivace ke studiu, návratu do země a jazykových schopností. Jeho realizace je obtížná v zemích, kde Česká republika nemá patřičné zázemí, anebo i pouze honorární konzulát.

Zúžení výběru pouze na země, kde je přítomný český zastupitelský úřad by nepochybně vedlo nejen ke zjednodušení celé administrace stipendií, ale i ke zkvalitnění vybraných stipendistů a s velkou pravděpodobností i k větší návratnosti stipendistů zpět do země původu. Umožní nejen diskusi o přínosu studia pro profesní rozvoj jednotlivce, resp. pro jeho uplatnění v praxi v zemi původu, ale také nutnou flexibilitu pro vytipování vhodných kandidátů v oborech a modalitách studia. Za neméně důležité kritérium pro výběr zemí do programu vládních stipendií považujeme **dobrou spolupráci v rámci programu v minulých letech.** Ze současného seznamu zemí (s větší počtem stipendistů) toto kritérium dnes splňuje např. Makedonie, Peru nebo Ghana (těsně pod hranicí z hlediska počtu stipendistů) a KLDK. V posledním případě je však velmi nejasná koherence výběru země s lidskoprávní politikou České republiky.

Vzhledem k objemu financí, které Česká republika každoročně alokuje na stipendijní program, v každém případě **doporučujeme zúžení počtu zemí.** V tomto bodě studie souhlasí s doporučeními Petra Jelínka a kol. z roku 2004. U jednotlivých zemí ovšem nesmí dojít k tak vysokému nárůstu počtu kandidátů, aby se nesnížila jejich kvalita vyčerpáním počtu způsobilých stipendistů v zemi. Pro země, se kterými má Česká republika intenzivní vztahy jiného typu, jako např. V některých balkánských

zemích, lze snadno oželeť přínosy poskytování stipendií pro udržování dobrých politických vztahů a zvolit jiné nástroje, např. veřejnou diplomacii, malé lokální projekty apod.

Typ studijního programu a délka studia

Česká republika doposud podporuje všechny úrovně vysokoškolského studia. Pro období 2008-2012 rozhodla vláda o zřízení 130 stipendijních míst, z čehož padesát míst je určeno pro studium bakalářských programů, dvacet míst pro studium magisterských programů, stejný počet pro navazující magisterské obory a čtyřicet míst pro doktorské studium. Každoročně se do programu hlásí desítky studentů z jednotlivých zemí. V posledních letech roste počet žádostí, zvláště pak na programy navazujícího magisterského a doktorského studia (počet žádostí do obou uvedených forem studia pro daný akademický rok vzrostl od roku 2008 z 49 na 147 v roce 2011). Tento nárůst může být způsobený několika faktory. V prvé řadě se jedná o formy studia, které probíhají (nebo by probíhat měly) v angličtině. Druhým faktorem však může být rostoucí zájem studentů o získání vyšších forem studia, nikoliv však celkového studia, resp. O doplnění již započatého vysokoškolského vzdělání v zemi původu. Zde je nutné dodat, že i ostatní donoři stále více ve svých programech akcentují poskytování stipendií na tyto vyšší formy studia, čili navazující magisterské či doktorské studium (viz třetí část studie). i respondenti ZÚ jsou rozděleni v názoru, zda je *celkově* současná skladba stipendijních míst z hlediska stupně studia, jazyka a nabízených oborů optimální (souhlasí 52 %). Podle typu studia by podle nich měly být upřednostňovány jednotlivé formy v tomto pořadí: magisterské, bakalářské, magisterské navazující a doktorské studium, rozdíl mezi odpověďmi však nejsou výrazné. Většina úřadů považuje za optimální délku studia dva až pět let s vyšší preferencí pro délku tří let.

Ačkoli zahraniční zastoupení většinou nemají informace o úspěšnosti absolventů, naše analýza pořadí jejich preferencí potvrzuje. Přes historicky pozdější zavádění bakalářských programů, jež statistiky úspěšnosti zkresluje negativně a novější víceleté magisterské programy, které statistiky zkresluje pozitivně, se s přihlédnutím na podíl neúspěšnosti stipendistů na jejich celkovém počtu v každém typu studia jeví **magisterské navazující studium jednoznačně jako nejúspěšnější bez ohledu na jazyk studia** (grafy 5 a 6). Doktorské studium má podobně jako bakalářské více než poloviční „úmrtnost“, avšak v té se hodně podobá i neúspěšnosti českých studentů. Úspěšnost doktorského studia ovšem závisí na jiných faktorech, zejména výběru tématu a školitele, a proto je v tomto případě **klíčová spolupráce s místní institucí či univerzitou**, která zaručí vyšší uplatnitelnost doktorandů v praxi.

Celkově doporučujeme **poskytovat stipendium ke studiu v ČR pouze jako možnost doplnit si vyšší formu vzdělání**, tj. zacílit stipendijní programy na současné studenty a absolventy bakalářských a magisterských programů v rozvojových zemích a nabízet jim studium v navazujících magisterských, či v doktorských programech, kterých je obecně v rozvojových zemích velmi málo, neboť vyžadují vysoce kvalifikovaný pedagogický personál. **Bakalářské či magisterské víceleté studium by mělo být podporováno jen ve výjimečných případech**, resp. pro studium oborů, jako například lékařství nebo veterinární medicína, kde samostatný bakalářský program neexistuje a kde je jednoznačně prokázána motivace a schopnosti stipendisty stejně jako specifická potřebnost studovaného oboru pro rozvoj země původu.

Jazyk studia

Výběr jazyka, ve kterém probíhá studijní program, může značně ovlivnit uplatnění stipendisty po dokončení studia. Pokud se stipendista velmi dobře naučí český jazyk, umožní mu to snazší integraci

do české společnosti nejen v průběhu, ale také po skončení stipendijního pobytu. Někteří stipendisté v dotazníkovém šetření sami uvedli, že si vybrali studium v českém jazyce proto, aby jim to po dokončení studia usnadnilo získat práci v České republice, což je proti smyslu stipendijního programu. Z dotazníkového šetření ale také vyplývá, že **většina stipendistů studujících v českém jazyce by uvítala studium v angličtině**. Někteří z nich o možnosti studia v angličtině nevěděli a řada z nich uvedla, že v českém jazyce studují pouze z důvodu získání stipendia: „neměli jinou možnost“. Pokud je navíc angličtina jedním z úředních jazyků země původu stipendisty, studium v českém jazyce se z mnoha pohledů může jevit jako kontraproduktivní. Studium a s ním spojené náklady se o jeden rok prodlužují jazykovou přípravou, stipendista však po návratu do domovské země bude potřebovat odborné znalosti v anglickém jazyce a ne v českém. Ovšem i v případě, že angličtina není oficiálním jazykem, bude její znalost pro stipendistu a jeho uplatnění velmi pravděpodobně přínosnější než znalost českého jazyka. Studium v anglickém jazyce upřednostňuje také většina zastupitelských úřadů (61 %).

Respondenti Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy, který má v kompetenci jazykovou přípravu stipendistů, mají na jazyk studia odlišný názor. Uvádějí, že studium v českém jazyce sice prodraží náklady na stipendistu o jeden rok, ale někteří ze stipendistů neovládají anglický jazyk tak dobře, aby v něm byli schopni studovat (v takovém případě by ale neměli být ke studiu v ČR přijati a jazyková vybavenost studenta by měla být stanovena jako jedno z přijímacích kritérií). Dále se domnívají, že studium v anglickém jazyce, ačkoli je pro jedince bezesporu přínosnější, mnohem více umožní stipendistovi uplatnit se na mezinárodním trhu, což může mít za následek menší návratnost stipendistů do země původu. Kromě toho jsou toho názoru, že pokud stipendisté ovládají český jazyk a vrátí se do země původu, mohou hrát důležitou roli ve spolupráci s Českou republikou. Pokud se vrátit nechtějí, nezbyvá jim mnoho jiných možností, než zůstat v České republice, a prospějí tak České republice doplněním kvalifikované pracovní síly na domácím trhu – ovšem v rozporu se smyslem stipendijního programu.

Skladba magisterských navazujících a doktorských stipendistů po roce 2008 ukazuje, že jejich úspěšnost je vyšší v případě studia v českém jazyce, míra neúspěchu na celkovém počtu studentů je však celkově nízká (11 %, resp. 19 % u malého vzorku 45, resp. 86 studentů, navíc nebyla vzata v potaz ročníková struktura studentů ani oborů). Na druhou stranu příklad výuky na Institutu tropů a subtropů ČZU ukazuje, že studenti v českém jazykovém programu ve skutečnosti studují v anglickém jazyce (viz Příloha 2). Právě důraz na vhodnou a celistvou nabídku magisterských navazujících programů v angličtině by pravděpodobnost úspěchu studia ještě zvýšil.

Jedna z prvních informací, kterou potenciální zájemce o studium v České republice získá z oficiálního serveru www.studyin.cz, uvádí, že v České republice je možno studovat široké spektrum oborů v anglickém jazyce. Vzhledem k počtu akreditovaných studijních programů v angličtině (zhruba 1600) tomu tak skutečně bude, ačkoli ne všechny tyto programy budou otevřeny každoročně. Otázkou také je, kolik z těchto oborů je vyučováno kvalitně a i dle dotazníků byly v tomto směru zaznamenány připomínky ze strany studentů. Každopádně pro stipendisty z rozvojových zemí je nabídka omezená pouze na tři oblasti studia – ekonomii, informatiku a zemědělství, které mohou studovat pouze v 8 vybraných studijních programech 4 univerzit (Univerzita Karlova, Mendelova univerzita, Univerzita Hradec Králové a Česká zemědělská univerzita).

Pro období 2008-2012 bylo alokováno 70 stipendií pro studium v českém a 60 pro studium v anglickém jazyce. **Současné rozložení neodpovídá preferencím žádné ze skupin respondentů**. Vzhledem k výše uvedenému se jako řešení jeví **rozšíření nabídky magisterských navazujících a doktorských studijních oborů v anglickém jazyce. Studium v českém jazyce nebo ve víceletém magisterském či bakalářském programu by mělo být až na odůvodněné výjimky omezeno a umožněno pouze a jedině v případě, že obor vyučovaný v českém jazyce je vysoce relevantní pro partnerskou zemi a není možné jeho studium absolvovat v anglickém jazyce**.

Obory studia

Současný program podporuje studium pouze vybraných oborů, a to dle jejich relevantnosti pro partnerské rozvojové země. Pro bakalářské a magisterské studijní programy jsou pro jednotlivé země specifikovány doporučené obory, v rámci kterých je možno žadateli udělit stipendium. Znamená to tedy, že výčet doporučených oborů se pro každou zemi liší. Pro studijní programy navazující magisterské a doktorské se jedná o obory ekonomie, informatiky a zemědělství, které jsou platné pro všechny partnerské země. Tři čtvrtiny respondentů ze ZÚ, které však berou v potaz i politické aspekty, jsou s omezením nabídky stipendií na rozvojové priority spokojeny. Kritizují však, že ne vždy současná nabídka oborů odpovídá prioritám zahraniční rozvojové spolupráce v dané zemi. U ostatních dárců není tato praxe obvyklá, je spíše zvykem vypisovat stipendijní místa pro studium vybraných oborů, ale neomezovat domovské země stipendistů pro jednotlivé obory. Vzhledem ke koherenci mezi programy rozvojové spolupráce a stipendijního programu je vhodné v případě programových zemí **vycházet z programových dokumentů české zahraniční rozvojové spolupráce, případně z rozvojových strategických dokumentů vlád země původu** s přihlédnutím k sektorovým výhodám České republiky a úspěšnosti stipendistů ve studiu.

Analýza složení stipendistů a úspěšnosti podle studovaných oborů a českých vysokých škol (nad 20 stipendistů) jednoznačně ukazuje, že **stipendisté jsou neúspěšnější v zemědělských, technických a částečně ekonomických oborech** (viz grafy 9-12). Také všeobecné lékařství má relativně ucházející úspěšnost. Z pohledu celých škol si nejlépe vedou specializované vysoké školy (ČZU, MENDELU, ČVUT a VŠCHT), naopak nesespecializované univerzity a ekonomické školy jsou méně úspěšné. Úspěšnost ve společenských vědách se zdá být celkově horší, což zřejmě souvisí i s jazykovými nároky na stipendisty. Statistický rozbor úspěšnosti podle oborů a škol potvrzuje potřebu **zaměřit se na relevantní obory pro rozvoj partnerských zemí, zejména v oborech zemědělství, v technických oborech a v ekonomii a veřejné správě**, nejlépe pak při studiu v navazujícím magisterském a doktorském a v anglickém jazyce.

Finanční náklady

Cílem této studie ani této konkrétní části není podrobná finanční analýza nákladů programu vládních stipendií, ale pouze zjištění přibližných osobních koeficientů pro výpočet modalit počtu studentů. V prvním čtvrtletí roku 2011 studovalo v České republice 508 stipendistů. Celkové náklady na stipendisty v roce 2010 tvořily 107 milionů Kč, včetně nákladů na zdravotní péči. Bez ohledu na mírně rozdílné výše stipendia u doktorských a ostatních studentů, různé normativy studijních oborů a často výrazné příspěvky na studium v anglických programech, tvoří průměrné náklady na stipendistu za rok 211 tisíc Kč. Vzhledem k doporučení navýšení stipendií o 20 - 25 % (viz dále v textu) lze hypoteticky uvažovat o nákladech ve výši průměrných 250 tisíc Kč ročně. Vzhledem ke střednědobému plánu ZRS do roku 2014 vláda uvažuje o 123 milionech Kč ročně vynakládaných na program, což i nadále vystačí zhruba na **celkový počet přibližně 500 stipendistů ročně**.

V každém případě při přechodu na magisterské navazující programy v angličtině, které je potřebné pro zajištění návratnosti by při zachování celkového počtu míst došlo k výraznému snížení nákladů: dvouleté studium znamená *ceteris paribus* trojnásobně menší náklady než pětileté či dokonce šestileté studium doplněné jedním rokem jazykové přípravy. Vzhledem k vysokým nákladům na lékařské obory studované v anglickém jazyce může být zachování studia v českém jazyce celkově levnější, avšak v typickém případě rok stipendia a náklady na rok studia češtiny navíc mohou splatit zvýšené náklady na anglické studium. Obecně však doporučujeme celkový počet nově nabíraných stipendistů nezvyšovat a postupně narůstající úspory v řádu jednotek až desítek milionů získané

reformou pro roky 2013 a následující využít pro dotační program Vysoké školství v gesci České rozvojové agentury (viz dále). Konkrétnější návrhy počtu stipendijních míst při zachování střednědobého rozpočtu přesahují rozsah této studie.

2. Realizace: od propagace po uplatnění po ukončení studia

V této části se studie zaměřuje na procesy v rámci programu vládních stipendií a jejich vyhodnocení. Níže uvedená tabulka ilustruje aktéry zapojené do jednotlivých fází cyklu. Modře označená pole ilustrují fázi jejich zapojení. Osobní rozhovory a dotazníková šetření mezi jednotlivými aktéry se soustředily právě na všechny tyto fáze jejich zapojení, aby pokryly všechny klady a nedostatky stipendijního programu.

Fáze / Aktér	ZÚ	MZV ČR	DZS/ MŠMT	ÚJOP	VŠ	CP/ MV	MZ	NNO/ firmy
Výběr studentů								
Příjezd studentů do ČR								
Přípravný jazykový kurz								
Studium								
Úspěšné či neúspěšné ukončení studia								
Následný pobyt v ČR...								
... anebo návrat do země původu/ zapojení do rozvojových projektů/obchodních a politických aktivit								

Z hlediska obecného hodnocení procesu tabulka ukazuje na zásadní institucionální nedostatek systému vládních stipendií: **žádný ze zúčastněných orgánů nesleduje stipendistu po celou dobu studia**, ale pouze po dobu pobírání stipendia (světle zeleně). Zejména po jeho úspěšném či neúspěšném ukončení nejsou o něm dostupné žádné informace. Proto by měl některý z orgánů státní správy, a to nejlépe **Dům zahraničních služeb ve spolupráci s dalšími orgány státní správy sledovat pobyt stipendistů do doby opuštění České republiky** a následně i spravovat ve spolupráci se zastupitelskými úřady jejich databázi. Následující části se podrobně věnují jednotlivým fázím cyklu studia stipendisty.

Propagace stipendií a spolupráce s místními institucemi

Jako jeden z významných problémů byly ze strany zastupitelských úřadů identifikovány kapacity a možnosti **místních partnerských institucí, většinou ministerstev školství nebo vzdělávání**, při spolupráci na propagaci programu a výběru vhodných stipendistů. Jejich zapojení do procesu výběru stipendistů však představuje také výhody. Zapojení místního ministerstva školství je ZÚ upřednostňováno zejména z hlediska administrativní zátěže a propagace (73 %), dlouhodobých politických vztahů (65 %), neutrálněji pak z hlediska krátkodobých politických vztahů (54 %). Samostatná správa zastupitelským úřadem je naopak preferována z hlediska transparentnosti a kvality stipendistů (69 %). Celkově ovšem mírně převládá (58 %) podpora programu stipendií bez prostřednictví místních institucí. To mimo jiné svědčí o tom, že kvalita stipendistů a transparentnost

procesu jako faktory převažují nad politickými přínosy a administrativními aspekty. Některé úřady nicméně upřednostňují kombinovanou variantu.

Problematika zapojení místních institucí hodně závisí na kontextu: v některých zemích s autoritativními vládami je zapojení místního ministerstva nutností, jinde přináší znalost místního kontextu a spolehlivý způsob propagace stipendií, jinde jeho zapojení vůbec neovlivňuje politické vztahy s Českou republikou. Na druhou stranu několik respondentů ze ZÚ zdůraznilo pomalost, neschopnost, klientelismus a korupci místních institucí jako překážku. Pokud tomu tak je, Česká republika by měla svázat poskytování stipendií s politickou podmíněností napravení těchto problémů v souladu se svojí podporou dobrého vládnutí jako nedílné složky zahraniční rozvojové spolupráce. Zajímavé je, že zapojení místního partnera je vnímáno jako výhoda především z dlouhodobého hlediska, což svědčí o tom, že pragmatické využití či zneužití stipendií partnerskou stranou není až tak závažné.

Propagace programu vládních stipendií je třemi čtvrtinami zastupitelskými úřadů hodnocena jako dostatečná. Z forem se osvědčily internetové stránky ZÚ a/nebo místního ministerstva, v menší míře pak prostřednictvím českých univerzit, NNO a firem působících v místě. Zdá se ale, že informace se dobře šíří, u některých úřadů výjimečně i pomocí letáků nebo inzercí v místním tisku. Z hlediska nových forem propagace by ZÚ uvítaly jednotný internetový portál, ale také využití absolventů nebo tištěné materiály. Obecně je současný stav považovaný za dostačující, avšak **současní stipendisté nejsou jednotní v otázce propagace a dostupnosti informací o možnostech studia v ČR.** Jedna čtvrtina dotazovaných ji hodnotí průměrně, 40 % ji považuje za dostatečnou a 35 % za nedostatečnou. Je důležité podotknout, že jedna pětina respondentů považuje propagaci za zcela nedostatečnou (hodnocení známkou 5) a pouze 7 % ji hodnotí výborně (známka 1). Z hodnocení stipendistů vyplývá, že 35 % z nich se o možnosti studia v České republice dozvědělo prostřednictvím ministerstva školství v zemi původu a pouze 9 % z nich získalo tuto informaci prostřednictvím českého ZÚ (6 %) či MŠMT ČR (3 %). Významným zdrojem informací byli naopak kamarádi či rodinní příslušníci (35 %). Prostřednictvím domovské univerzity získalo tyto informace pouze 10 % stipendistů.

Zapojení místních partnerů proto považujeme pro propagaci programu za klíčové. ZÚ by měly zajistit spolupráci s místním ministerstvem školství a dostatečnou propagaci na místních univerzitách a zajistit tak dostatek kvalitních kandidátů, na jejichž celkový počet si jinak stěžují.

Výběr stipendistů

Ačkoli *Dispozice k přiznání stipendií vlády České republiky* stanovují základní pravidla výběru, včetně specifikace dokumentů, které musí žadatel o stipendium předložit, a stanovují podmínky absolvování osobního pohovoru (pokud se jedná o navazující magisterské či doktorské studium v anglickém jazyce), tak jak vyplývá ze zkušeností stipendistů, proces výběru se v jednotlivých zemích značně liší a tato **pravidla dispozic nejsou striktně dodržována.** Zatímco v některých případech probíhají osobní pohovory i pro bakalářské studium v českém jazyce (ačkoli to není stanoveno jako povinnost), jiným žadatelům o studium v anglickém programu bylo stipendium uděleno pouze na základě poskytnutých dokumentů, aniž by byl osobní pohovor realizován (zcela v rozporu s dispozicemi).

Téměř polovina stipendistů hodnotí proces udělování stipendií jako zdlouhavý, jelikož vyřízení trvalo více než půl roku. 40 % studentů vyřídilo stipendium v rozmezí od tří do šesti měsíců a pouze 10 % studentů bylo schopno stipendium vyřídít během tří měsíců. Elektronizace přihlášek by tak nepochybně celý proces zkrátila a ve většině případů také zjednodušila komunikaci mezi ZÚ a stipendisty. Stipendisté hodnotí komunikaci se ZÚ veskrze pozitivně – 60 % z nich ji hodnotí

známkou 1-2, zatímco pouze 12 % ji hodnotí známkou 4-5. Pouze dvě třetiny respondentů však považují informace, které od ZÚ získali, za dostačující. Velká část respondentů ale uvedla, že postrádali informace o systému a organizaci vysokoškolského studia v ČR, přesné instrukce k vyřízení víza a informace o popříjezdových aktivitách (především o organizaci jazykového kurzu). **Doporučujeme proto pro zkvalitnění komunikace mezi žadateli a ZÚ zavést oficiální lhůty, což by vedlo ke zlepšení transparentnosti procesu udělování stipendií.**

Hodnocení kvality samotných kandidátů se dle šetření mezi ZÚ pohybuje od známky 2-3 po známku 3-4 v tomto pořadí: motivace ke studiu, znalost angličtiny, odborné znalosti, disciplinovanost v procesu žádání o stipendium, věrohodnost doporučení a konečně motivace vrátit se po ukončení studia zpět. Podle 65 % ZÚ **neumožňuje současná forma řízení dostatečně prověřit kvality budoucích stipendistů a stejný podíl uvedl také, že kvalitních kandidátů není dostatek.** Čtvrtina se již setkala s problémem nenaplnění přidělené kvóty. Je tedy zřejmé, že často dochází k obsazování míst nekvalitními kandidáty. Jako problém je také vnímáno to, že je obtížné oddělit motivaci ke studiu od motivace dostat se do Evropy.

Kvóty pro stipendia by tedy měly být flexibilní a ZÚ by je neměly naplňovat za každou cenu. Současně je nutné, ostatně jak již bylo uvedeno výše, klást důraz na osobní rozhovor s kandidátem. Dojde-li k elektronizaci přihlášek, uleví se částečně ZÚ z hlediska administrativní zátěže, a budou tak moci lépe prověřit kandidáty. Výběr stipendistů je klíčový, neboť malá pozornost jemu věnovaná vede k neúspěchu ve studiu a ztrátě všech možných přínosů stipendijního programu. Zvláštní pozornost by se měla věnovat **výběru kandidátů na doktorské studium, kde by měl ještě před udělením stipendia student vstoupit v kontakt se svým budoucím školitelem.** Ten by měl být ZÚ k dispozici (telefonicky, emailem) pro případ vyjasnění konkrétních otázek budoucího doktorského programu. Pro úspěch doktorského studia je tato podmínka klíčová.

Při výběru studentů pro všechny formy studia **by měla být zavedena podmínka motivačního dopisu,** kde by museli uvést, jaké jim nové vzdělání přinese uplatnění v oboru ve své zemi původu, resp. jak bude po svém návratu pomáhat k rozvoji své země. Někteří dárci jdou až tak daleko, že součástí přihlášky musí být potvrzení zaměstnavatele, že stipendistu po svém návratu opět zaměstnají. i ZÚ jsou toho názoru, že motivační dopis psaný studentem by ulehčil jejich rozhodování. Pro studium v anglickém jazyce by nedílnou součástí přihlášky **mělo být doložení jazykových znalostí uchazeče ať formou mezinárodních certifikátů či alespoň testy na zastupitelském úřadě** kvůli vysoké nákladnosti mezinárodně uznávaných certifikátů v řadě zemí.

Náročnost a elektronizace správy stipendií

Z hlediska kapacit zaobírá agenda spojená s administrací stipendií na ZÚ od pěti člověkodnů ročně po více než půl úvazku místní síly vyčleněné pro ZRS (tam však zahrnuje i další typy českých stipendií). Ve třetině úřadů přesahuje agenda jeden pracovní měsíc, většina odpovědí se pohybuje v rozmezí dvou týdnů až jednoho měsíce. 77 % úřadů považuje administrativní náročnost agendy za přiměřenou, nicméně stejný počet, více než tři čtvrtiny by uvítaly elektronizaci přihlášek s tím, že 66 % ji považuje v místním kontextu za přiměřenou, zejména z hlediska přístupu na internet.

Komunikace s aktéry je hodnocena ZÚ spíše jako pozitivní v případě MZV ORS a teritoriálními odbory (hodnoceno jako ve škole známkou 1- resp. 2+) a se samotnými žadateli o stipendia (známka 2-3). Jako spíše negativní je hodnocena komunikace s místním ministerstvem, krajanskými spolky a asociacemi, honorárními konzuláty, MŠMT/DZS a českými VŠ (od 3 po 3-). To svědčí o dobré komunikaci uvnitř MZV, ovšem horší se všemi ostatními aktéry, bez výraznějších vybočení od průměru. S českými aktéry - mimo MZV ČR - chybí především zpětná vazba na vybrané stipendisty od

českých aktérů, s místním ministerstvem pak ZÚ poukázaly na nekalé praktiky, vůbec místní ministerstvo bylo spontánně často zmiňováno jako nejproblematičtější aktér. U honorárních konzulátů byla kritizována omezená kapacita pojmout tak složitou agendu.

Celkově je tedy administrativní náročnost vnímána jako ne příliš vysoká, nicméně velká většina ZÚ by upřednostnila elektronizaci přihlášek a považuje ji za realistickou. Zřejmě by ulehčila situaci především v těch zemích, kde je problematická komunikace s místním ministerstvem, na které není vždy spolehnutí. Mohla by také ulehčit administrativní kapacitě ZÚ. Jen dva úřady v současnosti používají tzv. reply card, tj. podmínku, že kandidáti musejí současně oznámit na ZÚ, že podali na místní ministerstvo přihlášku, což slouží jako záruka, že přihláška byla místním partnerem zpracována a že nebyla ztracena.

Problematika víz

Dispozice pro přiznávání stipendií uvádí, že stipendistům by mělo být udělováno vízum k pobytu nad 90 dnů za účelem studia podle zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů. Stipendista by měl příslušný zastupitelský úřad požádat o udělení víza neprodleně po obdržení oznámení o přidělení stipendia. Z rozhovoru se zaměstnanci UJOP vyplývá, že řada stipendistů obdrží rozhodnutí o přidělení stipendia se značným zpožděním. Pokud stipendisté obdrží rozhodnutí koncem června, zahájí tak proces žádosti o vízum až v červenci. Nastane-li pak ve vízovém procesu nějaké zpoždění (což je celkem běžné), student nepřijede včas na jazykovou přípravu.

Respondenti Ústavu jazykové a odborné péče Univerzity Karlovy poukázali na problém související s nahlašování stipendistů k pobytu po příjezdu. Velkým problémem jsou časté legislativní změny, které úředníci nestačí sledovat. Pro příklad lze uvést stipendistu, který obdržel pokutu za nenahlášení pobytu, úředník si však nevšiml, že přihlášení provedl ubytovatel (což současná legislativa umožňuje). Pokuta byla následně stažena. Stipendisté tak ještě před začátkem pobytu v České republice absolvují poměrně náročné procedury, při kterých s nimi často není zacházeno důstojně a jejich první zkušenosti a zážitky tak jsou veskrze negativní.

Téměř 30 % stipendistů uvedlo, že mělo problémy s vyřízením víza pro studium v České republice a většina respondentů se shoduje na přílišné časové náročnosti procesu udělení víz. V lepších případech tyto problémy znamenaly jen opožděný příjezd do ČR, v horších případech i odložení studia o rok. Většina stipendistů si také stěžuje na relativně nedůstojný proces vyřizování víza - často musí čekat před ambasádou od brzkých ranních hodin. Ačkoli *Dispozice k přiznávání stipendií* uvádí, že stipendistům je přidělováno vízum nad 90 dní, někteří stipendisté obdrželi vízum pouze na několik dní a teprve po příjezdu do ČR si studentské vízum museli vyzvednout na cizinecké policii. Jelikož je studentské vízum udělováno nejdéle na dobu jednoho roku, řada studentů má také problém s prodloužením víza, jež vyžaduje doložení potvrzení o studiu, to se však vydává až při zápisu studenta do dalšího akademického roku (často tedy až po termínu vypršení víza). Někteří stipendisté zmiňují také problém s vyřízením a akceptací zdravotního pojištění.

Doporučujeme zrychlení procesu udělování stipendií tak, aby měli stipendisté dostatek času na vyřízení patřičného víza. Pokud je studentovi stipendium přiznáno, místně příslušný zastupitelský úřad by měl být stipendistům nápomocen při jeho vyřizování. Stipendisté by ještě před příjezdem do České republiky měli obdržet všechny potřebné informace týkající se hlášení pobytu a dalších náležitostí spojených se studiem v ČR. **Je třeba zlepšit systém vízových procedur pro stipendisty zvláště ze strany cizinecké policie tak, aby pro ně nepředstavoval psychický nátlak a nekazil celkový dojem ze studijního pobytu.**

Příjezd do České republiky a následná péče o studenty

Po příjezdu do České republiky je každý stipendista povinen dopravit se na své náklady do místa tranzitu zahraničních studentů. Tato skutečnost může být pro mnohé studenty z rozvojových zemí prvním nepříjemným zážitkem, vzhledem k tomu, že sem většina přijíždí s minimální, či téměř nulovou znalostí českého jazyka a anglicky se zde v běžných situacích převážně nedomluví. Veškeré informace týkající se místa tranzitní kanceláře, včetně stručných instrukcí k dopravě z letiště do kanceláře tranzitu, mají stipendisti v materiálech, které dostávají od MŠMT. i přesto se v dotaznicích objevovaly požadavky vyzvednutí studenta na letišti nebo poskytnutí podrobných informací o dopravě do místa tranzitní kanceláře před příjezdem do ČR. Informace, zdá se, nejsou pro studenty dostatečné, či srozumitelné. Od momentu výběru stipendistů až do jejich příjezdu do ČR komunikují stipendisté s MZV ČR a MŠMT ČR. Ústav jazykové a odborné péče Univerzity Karlovy se studenty začíná komunikovat ve chvíli, kdy student e-mailem ohlásí příjezd nebo až po jeho příjezdu.

V tranzitní kanceláři jsou studenti zaregistrováni a je jim zajištěna doprava do příslušného mimopražského střediska jazykové a odborné přípravy. Do jednotlivých středisek jsou studenti rozděleni podle budoucího oboru studia, který uvedli na přihlášce. Místo studia je uvedeno v *Rozhodnutí o přidělení stipendia*, které studentům zasílá MŠMT. Celoroční kurz českého jazyka v Mariánských lázních připravuje studenty ke studiu přírodovědných, veterinárně medicínských, farmaceutických, lékařských a zdravotnických oborů českých vysokých škol. Celoroční kurz v Poděbradech připravuje studenty ke studiu humanitních, ekonomických a technických oborů českých vysokých škol. Podle zkušeností ÚJOP je známo, že se studenti často neorientují v tom, kde vlastně budou studovat. Místo studia je uvedeno jako adresa ubytování a studentům ani nedochází, že se jedná o jiné město. Po příjezdu do studijního střediska obdrží studenti informační brožuru s mapkou města, důležitými čísly a kontakty (brožura je k dispozici v češtině, angličtině, ruštině, španělštině a francouzštině). Dále získají informace o registraci na studijním oddělení, vstupní lékařské prohlídce, cizinecké policii, ceně učebních materiálů, možnosti využívání internetu v ubytovacím zařízení, nostrifikaci a o dalších potřebných dokumentech.

Vládní stipendisté (netýká se studentů zařazených do studijního programu v angličtině) se ve střediscích odborné a jazykové přípravy účastní ročního přípravného kurzu ke studiu na VŠ v češtině s hodinovou dotací 35 hodin týdně dle zvoleného zaměření a příslušného studijního plánu. Jde o intenzivní výuku češtiny a odborných předmětů zaměřených na zvládnutí přijímacích zkoušek na vybranou VŠ. Po splnění všech studijních povinností stanovených studijním plánem a úspěšném složení závěrečné zkoušky obdrží student osvědčení o absolvování studia. Hodnocení závěrečné zkoušky se na osvědčení uvádí slovně i v procentech. Pokud studijní povinnosti nejsou řádně splněny, student nedostane osvědčení o absolvování studia, ale je mu vydáno potvrzení o účasti ve studijním programu, na kterém je uvedeno procento docházky. Ročně neuspěje v tomto kurzu přibližně 20 % stipendistů.

Studenti si často stěžují na obtížnost českého jazyka, zvláště pak v prvním ročníku svého studia na VŠ. Z dotazníkového šetření vyplývá, že by **59 % absolventů jazykového kurzu uvítalo možnost navštěvovat další kurzy češtiny během studijního pobytu na VŠ**. Přínos kurzu, co se týče zvládnutí českého jazyka, hodnotili studenti následovně: 31 % se česky naučilo výborně (1), 34 % chvalitebně (2), 27 % dobře (3) a zbytek se během kurzu česky nenaučilo, resp. zvládnutí češtiny hodnotili známkou 4-5.

V průběhu jazykového kurzu si stipendisté podávají přihlášky ke studiu na konkrétní vysoké školy (průměrně si studenti podávají 3-4 přihlášky). Mají přitom stejné podmínky jako čeští studenti, mohou se hlásit na několik vysokých škol a skutečnost, že jim bylo přiděleno stipendium ke studiu na Ústavu jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy a že absolvovali jazykovou přípravu, jim

nezaručuje přijetí na vysokou školu. **ÚJOP odhaduje úspěšnost přijetí studentů na VŠ v prvním kole na 80 %, ve druhém kole jsou přijati v podstatě všichni, protože se přihlásí na vysoké školy bez přijímacích zkoušek,** aniž by byly tedy prověřovány studijní předpoklady. Pokud se student nedostane na žádnou vysokou školu, přestane se mu stipendium vyplácet. 89 % stipendistů uvedlo, že opravdu studuje obor, který si vybrali v přihlášce ke studiu na české VŠ. V každém případě **pětinová „úmrtnost“ na jazykovém kurzu mluví ve prospěch studia v anglickém jazyce, jehož předpoklady by mohly být prověřeny ZÚ během výběrového řízení. Naopak přijímací zkoušky představují oproti tomu menší problém** a zavedení návazného magisterského studia s omezenými možnostmi přijímacích zkoušek by nemuselo zhoršovat úspěšnost při studiu.

Průběh studia

Někteří studenti v dotazníkovém šetření uvedli, že mohli získat stipendium pouze ke studiu na české vysoké škole, a proto se ke studiu v Česku rozhodli. Mezi další důvody patří fakt, že je Česká republika součástí Evropské unie a vzhledem k ostatním evropským zemím jsou v ní náklady na živobytí nižší a dají se víceméně pokrýt výší stipendia. Díky dlouhodobé tradici poskytování vládních stipendií a díky dobrým zkušenostem k nám dnes přijíždějí studovat už i potomci dřívějších úspěšných absolventů. Podle některých odpovědí si Česká republika, co se týče vzdělání, stále drží na mezinárodní scéně dobré jméno. Jako největší pozitiva studia na českých školách byla zmiňovaná lepší úroveň výuky, kvalitnější odborníci, lepší celková vybavenost vysokých škol (knihovny, laboratoře, počítačové učebny apod.). Dalšími pozitivy jsou: možnost získat diplom z Evropy, seznámení se s novou kulturou, získání nových nejen českých jazykových znalostí a především setkání s řadou budoucích přátel a kolegů.

Stejně jako pozitiva existují i negativní stránky studia na českých VŠ a s tím spojené problémy, se kterými se stipendisté během studia často setkávají. Nejčastěji je zmiňována náročnost studia v českém jazyce. Každý obor má svou specifickou terminologii, kterou se studenti musejí nově učit, někdy se studenti setkávají s neochotou vyučujících. Řada studentů, a to nejen těch, kteří studují v angličtině, se stále setkává s jazykovými problémy v běžných situacích, například na studijním oddělení, na kolejích, v knihovnách, kde se obvykle setkávají s neochotou a kde často chybí pověřená osoba, která by zvládala alespoň základní komunikaci v angličtině. Některé stipendisty studující anglický obor si naopak stěžují na nedostatek anglické literatury v knihovnách a kvalitu jazykové vybavenosti vyučujících.

Nejen výuka, kvalita získaného vzdělání, nové kontakty a přátelé dělají na stipendisty během pobytu v ČR dojem, ale i negativní stránky (často intenzivněji vnímané) spojené s pobytem ovlivňují pozdější vzpomínky na hostitelskou zemi. Podle dotazníkového šetření stipendisté hodnotí péči po příjezdu do ČR takto: 30 % výborně, 35 % chvalitebně, 24 % dobře a zbytek nedostatečně. **Jejich spokojenost je tedy v průměru celkem dobrá, ale mnozí se potýkají se závažnými problémy.** Zkušenosti spojené s následným pobytem na území ČR se liší od jedince k jedinci a náhled na různé situace může být/je i vzhledem ke kulturní a náboženské rozmanitosti přijíždějících studentů velmi subjektivní a rozličný. Nicméně z dotazníků vyplývá, že se řada studentů potýká se stejnými problémy, mezi ty zásadní řadíme vyřizování vízových povinností (již popsáno výše), lékařská péče, nostrifikace, stipendia a poskytování informací.

Lékařská péče

Řešení pojištění a s tím související poskytování lékařské péče je vládním stipendistům nesrozumitelné. Stipendisté obdrží tzv. kmenová čísla, která slouží jako potvrzení/doklad o tom, že jsou pojištěni. Bohužel, řada lékařů a zdravotních středisek má k takovému „průkazu pojištění“

značnou nedůvěru, a studenty tak často odmítají vyšetřit. Jsou k nim nepříjemní, a pokud dojde k vyšetření, tak ve většině případů pouze za úhradu v hotovosti, kterou následně studenti vymáhají na pojišťovně, a to ne vždy s úspěchem. Vzhledem k výši stipendia nepovažujeme tuto situaci za ideální a stejně jako stipendisti a rovněž i ÚJOP se přikláníme k názoru, že stipendisté by měli být vybaveni „**kartou pojištěnce**“ jako ostatní, aby ošetření u lékaře bylo z jejich pohledu nejen pohodlnější (řadu úkonů by nemuseli platit hotově), ale také důstojnější.

Nostrifikace

Problém nostrifikace se sice týká jen malé části stipendistů, ale je pro určitý počet studentů velmi závažný. Někteří studenti totiž po tom, co projdou administrativními záležitostmi pro udělení stipendia, víz, projdou jazykovým kurzem a dokonce jsou přijati na VŠ, zjistí, že **nejsou „nostrifikovatelní“**. V lepším případě je jim nostrifikace udělena po složení zkoušek z chybějících, často pro studenty nepotřebných, předmětů. Ale proč například musí student, jenž byl přijat na medicínu, skládat dodatečně zkoušku z dějepisu? Jestliže stát rozhodne o udělení stipendia na základě předem zaslanych materiálů, mělo by to automaticky znamenat, že uznává středoškolské vzdělání přijatého studenta. Nehledě na to, že si velkou část potřebného vzdělání k přijetí na vybranou VŠ student doplní právě během přípravného kurzu na ÚJOP. Tento problém může mít pro stát negativní dopad i z politického hlediska. Pokud jsou určitému státu nabízena stipendia, ale ČR tyto studenty následně vrací z důvodů „nemožnosti nostrifikovat“, nepoukazuje to na nesmyslnost fungování poskytování stipendií ze strany ČR? Přikláníme se k názoru ÚJOP, že **je zapotřebí zlepšit systém udělování nostrifikací pro stipendisty z rozvojových zemí**, aby nedocházelo ke zbytečným komplikacím a především psychickému nátlaku na stipendisty.

Výše a způsob výplaty stipendia

Stipendisté pociťují, že výše stipendia není vzhledem k rostoucím nákladům na pobyt v ČR přiměřená jejich potřebám. 58 % studentů uvedlo, že jejich měsíční náklady na pobyt převyšují 10.000,- Kč (zatímco od státu obdrží 9.000,- Kč a v případě doktorského studia 9.500,- Kč). Dále se studenti setkávají s nepravidelností vyplácení stipendií, a uvítali by tak možnost připsání stipendia na bankovní účet. Další nepříjemnou záležitostí je (ne)vyplácení stipendia po ukončení bakalářského studia. Studenti v dotaznících uváděli, že jim je udělování stipendia do doby, než nastoupí na magisterské studium, pozastaveno.

V tomto směru doporučujeme **navýšit stipendium o 20-25 %**. Náklady na život v ČR (a zejména ve velkých městech) se skutečně velmi výrazně poslední dobou zvyšují, navíc jak studenti uvádějí, zvyšují se jim i poplatky za vyřízení víza na další rok. Dále doporučujeme věnovat se **období přechodu mezi jednotlivými stupni studia**. Pokud student v červnu řádně ukončí např. bakalářský stupeň studia a je řádně přijat do magisterského, neměl by být penalizován za to, že vše dokončil včas. Dále doporučujeme prověřit možnost **zasílání stipendia na bankovní účet**.

Dostupnost informací

Studenti vyjádřili v dotazníkovém šetření názor na nedostatečné množství informací ohledně studia na vysokých školách v České republice, dále obecných informací o ČR, o možnostech spojit se se stipendisty, kteří v ČR již studují či studovali aj. Na základě podobných připomínek navrhujeme **zdokonalení informačního servisu pro stipendisty**. Existující stránky www.studyin.cz by měly být zlepšeny a to v několika důležitých sekcích: *Living in Czech Republic*, *Scholarships*, *Contact*. Dále by bylo vhodné doplnění sekce o vysokoškolském studiu v ČR o praktické informace a vytvoření podrobného manuálu pro stipendisty s informacemi o stipendiu (termíny nástupu na ÚJOP, vyplácení

stipendia, atd.) a dalších praktických radách týkající se pobytu v ČR. Podrobnější návrhy jsou k nalezení v části doporučení k oblasti praktické realizace stipendií.

Návratnost studentů po ukončení studia

Tato část se pokouší vyhodnotit, kde se absolventi (bývalí stipendisté) uplatnili a jak udržují kontakt s Českou republikou, jaké plány po skončení studia mají současní stipendisté a v neposlední řadě, jak lze systém vládních stipendií v této oblasti optimalizovat, aby co nejvíce přinášel pozitivní přínos jak pro samotné rozvojové země, tak i pro Česko. Odpověď na tuto otázku není vůbec jednoduché. V České republice **neexistuje efektivní systém správy a sdílení kontaktů na úspěšné absolventy**. Pro řešitelský tým tak bylo velmi obtížné sehnat na ně kontakty. Jak také vyplynulo z dotazníkového šetření mezi ZÚ, tři čtvrtiny z nich (74%) uvedlo, že seznam absolventů pocházejících z jejich zemí nemají vůbec k dispozici. Od Domu zahraničních služeb přišla v e-mailové komunikaci odpověď, že takový seznam neexistuje. Zahraniční oddělení VŠ udržují kontakty pouze na aktuální studenty. Jinými slovy, většina z tisíců studentů, kteří v minulých letech/desetiletích v ČR studovali a ve většině případů i získali k ČR kladný vztah, znají náš jazyk, kulturní či společenské prostředí, se ve světě „ztratili“ z pohledu přínosu pro vztahy s Českou republikou. ZÚ si v tomto smyslu stěžují na absenci zpětné vazby ze strany MŠMT ohledně vybraných studentů ke studiu, resp. úspěšných absolventů a jejich uplatnění (nemají informace o jejich návratu do země původu). Pouze tři ZÚ dále uvedly, že bývalí stipendisté jsou u nich zaměstnáni, dvě třetiny ZÚ ale uvedli, že se bývalými stipendisty v praxi již setkali. Celkově však práci s nimi hodnotí jako málo intenzivní.

Další problém, na který jsme při výzkumu narazili, byla skutečnost, že **nejsou k dispozici data o tom, zda absolventi zůstali po skončení studia v ČR, nebo se vrátili do své země původu, či odjeli do jiné země**. Jak se vyjádřil odbor azylové a migrační politiky MV ČR, přehledy o pobytu vládních stipendistů po skončení studia v ČR nelze poskytnout. Jediná data, která k dispozici jsou, se týkají roku 2005 a byla zpracována na základě jednorázové akce, při které pracovníci cizinecké policie procházeli spisy jednotlivých stipendistů, kterým byl povolen pobyt v ČR za účelem studia v ČR, a zjišťovali potřebné údaje. Vzhledem k tomu, že s účinností od 1. ledna 2011 přešlo povolování víz a povolení k pobytu do působnosti odboru azylové a migrační politiky MV ČR, nemá tento útvar kapacity k tomu, aby takové informace zjišťoval.

Z jednorázového průzkumu, který byl proveden v roce 2006, vyplývá, že v roce 2005 z různých důvodů ukončili studium 103 studenti. 11 z nich Česko opustilo (ale z dokumentu není zřejmé kam), 51 z nich „nepobývá v ČR“ (opět není zřejmé, kde pobývají), 15 z nich studovalo v ČR na vlastní náklady (což nejspíše znamená, že studium neukončili, ale vypršela jim doba pro možnost čerpání stipendií), 19 z nich bylo zaměstnáno v ČR, 6 získalo trvalý pobyt v ČR a jeden získal statut azylanta. Jedná se o statistiku, která nemá pro naše potřeby příliš velkou vypovídací hodnotu, nicméně lze na jejím základě alespoň říci, že 60 % těch, kteří ukončili studium, odjeli do zahraničí (11 + 52). Není ale zřejmé, zda se vrátili do země původu, či zda nakonec neodjeli do jiné země. A 40 % zůstalo v ČR.

Naše dotazníkové šetření ukázalo, že dokonce **více jak dvě třetiny stipendistů zůstává po skončení studia v ČR**. 74 % absolventů uvedlo, že po skončení studia zůstali v ČR (přičemž 56 % pouze dočasně a 18 % natrvalo), 26 % ihned opustilo ČR. Z těch, kteří dočasně zůstali v ČR, pak nejvíce odpovědělo, že zůstali v rozmezí 1-5 let. Vzhledem k tomu, že neexistuje statistika o tom, kolik z absolventů se nakonec vrací do země původu, zeptali jsme se absolventů na odhad, kolik si myslí, že jejich spolužáků ze studia, či jejich kolegů ze země původu, se nakonec vrátili do země původu. Nejčastější odpovědi byly v rozmezí 50-70 %. i zastupitelské úřady odhadovali míru návratnosti od 30 % do 100 % se střední hodnotou kolem 65 %. Tato čísla jsou v souladu s výsledky průzkumu Petra Jelínka a kol.: absolventi v roce 2004 odhadovali podíl studentů, těch, kteří se nevrátí od 5 do 50 %, u afrických

absolventů ale více než 50 %. Bývalí studenti, kteří zůstali v České republice, odhadovali návratnost na 50 až 80 %, v případě Etiopie méně než 50 %. **Konečná návratnost studentů se tedy pohybuje od 50 do 70 %.**

Jak již bylo uvedeno výše, vzorek absolventů, kteří odpověděli na dotazník, není bohužel ani zdaleka reprezentativní, přesto napovídá, že i když po skončení studia mnoho ze studentů zůstává v ČR (většinou za účelem získání prvních pracovních zkušeností), **nakonec se ale zřejmě velká část z nich vrací do svých zemí původu a „pouze“ necelá pětina zůstává v ČR natrvalo.** O něco více vypovídací schopnost má vzorek současných stipendistů, kteří na otázku, kde chtějí po skončení studia začít pracovat, odpověděli ve 45 % případů, že v zemi původu (téměř polovina z nich!), pouze čtvrtina uvedla, že v ČR, a 31 % zvolilo možnost hledat práci v jiné zemi - z detailnějších odpovědí je zřejmé, že je láká perspektiva práce v jiné evropské zemi (západní Evropa), nebo v Kanadě. Odpovědi současných stipendistů již podle našeho názoru mohou reflektovat skutečnost, že v mnoha rozvojových zemích se ekonomická situace zlepšuje a s tím se zlepšují i možnosti jejich uplatnění v oboru ve své zemi. Mohou ale také naznačovat, že stále více studentů studuje v ČR v anglickém jazyce, a mají tak ztíženou situaci při vstupu na český pracovní trh (naopak se jim ale otevírá možnost vstupu na trhy jiných zemí).

Uplatnění absolventů v praxi

Celých 75 % absolventů uvedlo, že znalosti získané během studia aktivně využívají ve svém současném zaměstnání, zhruba stejný podíl (70 %) uvedlo, že se sháněním práce neměli problém, zhruba polovina (55 %) uvedla, že jejich platové ohodnocení je adekvátní jejich kvalifikaci a stejný podíl (55 %) uvedl, že výše jejich příjmu je ve společnosti, kde žijí, spíše průměrná, čtvrtina dále uvedla, že je nadprůměrná a zhruba stejný podíl (20 %), že je podprůměrná. Jedná se sice o subjektivní hodnocení, navíc ovlivněno řadou faktorů (politická a ekonomická situace v zemi především), ale i tak je spíše zarážející, že pouze pětina absolventů pobírá nadprůměrný příjem.

Téměř 90 % absolventů odpovědělo, že se do žádného projektu rozvojové spolupráce ve své zemi původu po skončení studia nikdy nezapojili, přičemž **95 % současných stipendistů projevilo v dotazníkovém šetření zájem o zapojení do rozvojové spolupráce.** Současně ale 87 % současných stipendistů v šetření uvedlo, že se během studia s informací o české rozvojové spolupráci nikdy neseťkali. A ti zbylí, jak z detailních odpovědí vyplynulo, se s ní setkali spíše náhodou. Tomu zhruba odpovídají i výsledky dotazníkového šetření provedeného mezi NNO spolupracujícími v rámci FoRS. Z tohoto šetření vyplynulo, že 65 % NNO s absolventy nikdy nespolečně pracovaly, 15 % pouze v minulosti a 20 % s nimi spolupracuje pravidelně. Vzhledem k zaměření českých NNO není překvapivé, že spolupracovali (či spolupracují) zejména se stipendisty/absolventy ze zemí subsaharské Afriky, případně Asie. Kontakty NNO navázaly spíše náhodně, otevřeným výběrovým řízením nebo doporučením jiné nevládní organizace.

Stipendisté se do aktivit NNO nejčastěji zapojili ještě jako studenti v České republice, po ukončení studia v domovské zemi k tomu došlo jen ve dvou případech. Jednou se podařilo vyslat stipendistu, který zůstal po skončení studií žít v České republice, na misi do své domovské země. Se zapojením stipendistů do aktivit NNO souvisí i forma: nejvíce dobrovolnictví nebo neformální konzultace, placená práce jen výjimečně. Jejich přínos spočívá - podle NNO - nejen ve zprostředkování znalostí o místní kultuře, ale ve dvou případech se stipendisté aktivně zapojili i do projektu globálního a rozvojového vzdělávání. Dobrá zpráva je, že prakticky všechny NNO mají zájem se stipendisty spolupracovat, ať jako na bázi dobrovolnictví, či dokonce jako zaměstnanci. NNO doporučily větší transparentnost stipendijního programu a podporu dlouhodobých forem spolupráce se stipendisty.

86 % absolventů také uvedlo, že se po skončení studia nikdy nezapojili do obchodních aktivit mezi zemí původu a Českou republikou, a ti co ano, tak pouze jako „příležitostní překladatelé“. Podle zkušeností PPZRS studenti působili jen v pár případech jako prostředníci. Na dotazník rozeslaný přes PPZRS neodpověděla bohužel ani jedna firma, takže nemáme odezvu o tom, kde se je problém. S největší pravděpodobností ale v tom, že neexistuje nástroj, který by současné studenty (a bývalé absolventy) propojoval na české instituce a firmy. Poskytování stipendií přináší přidanou hodnotu zejména jednotlivcům, kteří úspěšně studium v ČR dokončí.

Pro lepší výsledky by bylo třeba **provést případové studie na vybrané země** (např. prioritní země ZRS), ve kterých by byl proveden hloubkový výzkum rozvojového dopadu stipendií. Podobné studie se v současnosti realizují některé dárcovské země. Co se týče zhodnocení přínosu pro ČR, pak je jisté, že tento možný přínos ČR nevyužívá dostatečně. Na straně stipendistů sice existuje zájem o zapojení se do programů spolupráce s jejich domovskými zeměmi, avšak český soukromý sektor - založeno na odpovědi PPZRS - nejeví o tuto formu spolupráce zájem, český nevládní sektor zájem jeví, ale na obou stranách - jak na straně stipendistů, tak na straně NNO - chybí informovanost o možnostech a sdílení kontaktů.

Doporučujeme proto **vytvořit interaktivní nástroje ke sdílení kontaktů** mezi zúčastněnými stranami. Pro absolventy je možné založit ALUMNI KLUB, do něhož bude registrace dobrovolná a stejně tak i aktualizace osobních kontaktů. O tomto uvažuje i ÚJOP. Stejně tak by bylo vhodné, aby se informace o takovém klubu dostala i mezi soukromý, státní a neziskový sektor, ideálně aby byla součástí základních webových stránek www.studyin.cz. Pro současné stipendisty je vhodné pořádat ad hoc akce (pořádané nejspíše českým nevládním sektorem), kde by seznámili s jejich aktivitami a možnostmi zapojení (nelze zřejmě to samé očekávat od soukromého sektoru). Stejně tak by bylo vhodné příp. zájemcům z řad stipendistů umožnit kontaktovat nevládní, či soukromý sektor (FoRS, PPZRS), tj. uvést odkazy a kontakty na ně na hlavní webový portál www.studyin.cz.

3. Zahraniční zkušenosti s podporou terciárního vzdělávání studentů z rozvojových zemí

Smyslem této části není podat vyčerpávající přehled o programech vládních stipendií v jiných evropských zemích. Taková studie by již šla nad rámec požadavků zadavatele. Smyslem je při formulaci doporučení pro závěr této studie vyjít ze zkušeností evropských dárců s programy vládních stipendií, resp. zaměřit se na kritické momenty, jako je např. zvýšení podílu úspěšných absolventů studia v přijímajících zemích, zajištění návratnosti stipendistů po ukončení studií zpět do země původu, či na nové trendy v podpoře vysokoškolské vzdělanosti v rozvojových zemích, tedy na alternativní nástroje pomoci v této oblasti.

Poslední trendy v koncepci programů vládních stipendií

One-World-Scholarship-Programme (Rakousko)

Tento program nabízí stipendia studentům z Asie, Afriky, Latinské Ameriky, **kteří již studují v Rakousku** a jsou již ve druhé fázi svého studia. Rakousko tak nenabízí stipendia od počátku studia, resp. stipendia ne nutně pokrývají celou dobu studia. Stipendia jsou aktuálně ve výši 500 EUR, resp. 550 EUR pro studenty doktorského studia měsíčně. Zajímavé je, že tento program je spolufinancován rakouskou vládou, církevními organizacemi a ze soukromých fondů. Stipendia jsou záměrně nabízena těm, kteří již na rakouských univerzitách studují, neboť tak je pro rakouskou stranu prokázána jejich samostatnost, schopnost, kreativita a mobilita, resp. zvyšuje se tím pravděpodobnost, že stipendista studium v Rakousku také dokončí.

Quota Scheme (Norsko)

Tento program nabízí stipendia **pouze studentům z univerzit, se kterými mají norské univerzity podepsány dohody o výměně studentů**. Další omezující podmínkou je skutečnost, že **student žádající o stipendium musí minimálně jeden rok před výjezdem pobývat ve své zemi původu a že za sebou musí mít min. 2 roky vysokoškolského studia ve své zemi**. Stipendium poskytované norskou vládou tak opět nepokrývá celou dobu vysokoškolského studia, jako je tomu u nás. Studenti žádají o stipendium ke studiu oboru v Norsku, které navazuje na jejich dosavadní studium v zemi původu, čímž se zvyšuje jejich motivace ke studiu, resp. pravděpodobnost, že jej v Norsku úspěšně dokončí. Většina nabízených studijních oborů je v anglickém jazyce. Pokud je student přijat ke studiu v norštině, pak má nárok na dodatečné stipendium, které pokrývá roční výuku jazyka v Norsku.

The Swedish Institute Study Scholarships (Švédsko)

Tento program nabízí stipendia pouze studentům z **12 rozvojových zemí** (tj. ze zemí s dlouhodobým programem spolupráce v rámci švédské zahraniční rozvojové spolupráce). Omezující podmínkou je, že stipendisté nesmějí v posledních dvou letech žít (pracovat) ve Švédsku, není poskytnuto ani těm, kteří ve Švédsku již studovali a ukončili zde jiné magisterské studium, nebo těm, kteří mají ve Švédsku trvalý pobyt. Stipendium je poskytováno pouze **na roční bázi**, tj. pro další akademický rok je poskytnuto pouze v případě dostatečných studijních výsledků (v současnosti činí 8.000 SEK). Zajímavostí je, že švédská vláda poskytuje v rámci tohoto programu stipendium **pouze na magisterské studium** (nikoliv na bakalářské), pro doktorské studium existuje zvláštní stipendijní program. Současně se stipendiem je poskytováno i cestovné, které je jednotné a činí 10.000 SEK.

Kromě tohoto programu jsou švédskou vládou podporována studia i v rámci doktorského studia nebo následného výzkumného pobytu (tzv. postdoc).

Program Guest Scholarship Program for PhD and post-doctoral studies je otevřen studentům ze všech zemí světa, pro rozvojové země je však vytvořena zvláštní kategorie (kategorie 1 – příjemci ODA). Stipendium na postdoktorský výzkumný pobyt ve Švédsku je poskytováno v rozmezí 12 - 18 měsíců a činí 15.000 SEK měsíčně, stipendium na výzkum v rámci doktorského studia je poskytováno v rozmezí 6 - 12 měsíců a činí 12.000 SEK měsíčně (nepokrývá tak celou dobu doktorského studia). O stipendium na doktorský výzkum ve Švédsku smí požádat pouze ti, kteří studují doktorské studium ve své zemi, o tzv. postdoc pak ti, kteří jsou již držitelé titulu Ph.D., zejména ti, kteří jej získali v období po roce 2006. Současně platí stejné podmínky jako u předchozího programu.

New Zealand Development Scholarships (Nový Zéland)

Zajímavostí tohoto programu je, že podmínky pro získání stipendia, stejně tak i nabídka studijních programů se liší dle jednotlivých **regionálních programů**. V současnosti novozélandská vláda nabízí speciální stipendijní program pro studenty z Afriky (Keňa, Jihoafrická republika, Tanzánie, Zambie), z Latinské Ameriky (pokrývá téměř všechny země jižní Ameriky) a pro studenty z Asie (Čína, Mongolsko, Nepál). Pro stipendisty z afrických zemí jsou podmínky nejpřísnější v tom smyslu, že jsou velmi omezeny možnosti studia na Novém Zélandě (typy studia, studijní programy). V rámci **stipendijního programu pro Afriku** se nabízejí stipendia **pouze pro magisterské studium**, a to pouze v oborech zemědělství a rozvoj venkova, soukromé podnikání, zdravotnictví a výživa. Nutností pro získání stipendia je, stejně jako v případě ostatních donorů, podmínka pobytu po dobu **alespoň dvou let předcházejících studiu v zemi původu**, dále žadatelé nesmějí mít trvalý pobyt v žádné jiné rozvinuté zemi (včetně Nového Zélandu) a musejí nejprve splnit podmínky pro přijetí na vybranou univerzitu (přijímací řízení). Zvláštní pozornost při výběru kandidátů se dbá na **vztah studovaného oboru a dosavadních znalostí/zkušeností studenta a jeho vizi**, „**jak po studiu pomůže své zemi původu**“ (což musí popsat v motivačním dopise, ve kterém musí vypsát např. i možnosti svého pracovního uplatnění po studiu). Součástí studentského víza je i možnost částečného zaměstnání ve výši max. 20 hod týdně.

Belgické programy spolupráce univerzit

V Belgii samotné je systém stipendií pro studenty relativně rozsáhlý, ale současně také nepřehledný. Programů pro stipendisty z rozvojových zemí existuje vícero (kromě bilaterálních dohod Belgie s jednotlivými zeměmi). Nepřehlednost vychází především z toho, že **za výběr stipendistů neodpovídá pouze jedna instituce, ale je v gesci více organizací** (např. NNO, dále Institutu tropické medicíny, Královského muzea střední Afriky, či Unie obcí). Aktérem jsou samozřejmě i univerzity. Jelikož v našem doporučení se objevuje také nová forma spolupráce s rozvojovými zeměmi, a to na bázi univerzitní spolupráce, uvádíme zde (a dále ještě také níže v textu), jak tato spolupráce funguje v Belgii. V belgickém Vlámku existuje asociace univerzit s názvem VLIR-UOS Institutional University Cooperation, jejímž smyslem je podporovat spolupráci jak mezi vlámskými univerzitami, tak také mezi nimi a univerzitami v rozvojových zemích. Administrují tak výběr stipendistů pro studia na vlámských univerzitách. Na financování jimi nabízených stipendijních programů se podílí belgické ministerstvo školství a ministerstvo pro rozvojovou spolupráci. Co se týče stipendií pro studenty z rozvojových zemí, nabízejí stipendia na **studium předem daných magisterských oborů vyučovaných v anglickém jazyce** a na krátké pracovní stáži (1-4 měsíce). Zvláštní program je také pro studium doktorských studijních programů. V roce 2010 byl na základě žádosti belgické vlády snížen počet zemí, jejichž studentům je stipendium poskytováno, a to celkem na celkem 20 zemí (s platností od roku 2013). V současnosti se pro jednotlivé země zpracovávají „**Strategie na podporu rozvoje**“

vzdělanosti” těchto zemí, jejichž smyslem bude najít nejvhodnější formy spolupráce mezi Belgií a danými zeměmi na univerzitní bázi.

V belgickém Valonsku existuje jiný program s názvem *CUD Scholarship Programme*. Tento program je zaměřen na studenty z vybraných frankofonních rozvojových zemí a nabízí stipendia na pokrytí nákladů na studium magisterského stupně studia (nabídka je pro každý akademický rok dána) či vybrané pracovní stáže (nabídka je rovněž předem dána). Je dán také věkový limit – 40 let pro studium, 45 let pro praxi. Stipendia (a další programy na podporu vzdělanosti v rozvojových zemích – viz dále v textu) jsou administrovány tzv. Univerzitní komisí pro rozvoj (CUD) – asociace 9 valonských univerzit. Stejně jako v případě vlámských univerzit se jedná o snahu o dlouhodobou spolupráci s univerzitami v rozvojových zemích, která je zaštiťována v rámci tzv. smluvních partnerství s univerzitami v rozvojových zemích.

Řešení návratnosti stipendistů z rozvojových zemí do zemí původu

Česká republika není mezi poskytovateli stipendií studentům z rozvojových zemí jedinou zemí, která řeší problém zajištění co nejvyšší míry návratnosti vládních stipendistů zpět do zemí původu, nebo alespoň do některé z jiných rozvojových zemí. Zkušenosti dárce řeší tento problém různě.

- **Rakousko** má jako jednu z podmínek pro získání stipendia v rámci programu One World návrat do země původu po skončení studia, což musí student podepsat. Rakousko v tomto není výjimkou, má však na rozdíl od některých jiných zemí nastavené sankce. V případě, že se student do jednoho roku od ukončení studia v Rakousku nevrátí zpět do země původu, **je nucen splatit stipendium v plné výši**.
- **Norsko** poskytuje stipendium v rámci programu Quota Scheme ze 30 % jako grant, ze 70 % pak jako půjčku (ty poskytuje instituce zvaná Norská státní agentura pro půjčky na vzdělání). Pokud se student po ukončení studia nevrátí do země původu, **musí půjčku (tedy 70 % celkové sumy pobíraného stipendia) splatit v plné výši**. Naopak studentům, kteří se do své země původu vrátí, může být odpuštěna v plné výši.
- **Nový Zéland** je „klasickým“ příkladem donora, který sice návrat do země původu vyžaduje (student to podepisuje ve smlouvě o stipendiu), avšak nemá nastaveny sankce. Proto dbají zvýšené pozornosti již v průběhu výběru stipendistů. Zvláštní pozornost je věnována **vztahu studovaného oboru a dosavadních znalostí/zkušeností studenta, resp. možnostem jeho uplatnění v praxi** – v zemi původu - po ukončení studia (to musí být popsáno v motivačním dopise, který je součástí přihlášky).
- **Belgie** má podobná pravidla jako Nový Zéland. Stipendista při podpisu smlouvy o stipendiu slibuje, že se po ukončení studia vrátí zpět do země původu a že belgické straně následně potvrdí, že tam minimálně dva roky také pracoval. Pozorně jsou proto vybíráni kandidáti na stipendium, přihlíží se především k jejich dosavadní angažovanosti „v rozvojových tématech“ v zemi původu (sociální práce, dobrovolnictví, nevládní organizace apod.), či k jejich možnostem dalšího pracovního uplatnění po skončení studia, resp. přínosu studia vybraného oboru pro jejich dosavadní pracovní zkušenosti.

S těmito trendy souhlasí české i zastupitelské úřady. Mezi způsoby zamezení úniku mozků zařadily možnost podporovat obory s omezenou uplatnitelností v ČR, udělení pouze studentského víza, možnost vyhoštění v případě porušení, podporovat přímo zemi původu, podmíněnost uhrazení části

stipendia návratem do země původu, smluvní zajištění s místní stranou a zaměření na praktické obory, případně střídavé pobyty (*cotutelle*) a studium v angličtině.

Nové nástroje na podporu vzdělanosti v rozvojových zemích

Jak již bylo nastíněno v úvodu této části studie, stále více donorů vytváří programy na podporu vzdělanosti lidí přímo v rozvojovém světě, které „nelákají“ studenty z těchto zemí do Evropy, ale jsou realizovány vysokoškolskými institucemi přímo v rozvojových zemích. Tato spolupráce pak v praxi nabývá řadu rozličných podob.

NOMA (Norad's Programme for Master Studies) (Norsko)

Tak například v roce 2006 zavedlo Norsko program s názvem **NOMA (Norad's Programme for Master Studies)**, jehož smyslem je podpora vzdělávání založená na rovnocenném partnerství mezi vysokoškolskou institucí v Norsku a v rozvojové zemi. Program se zaměřuje pouze na podporu rozvoje magisterských programů s dlouhodobým cílem vychovat přímo v rozvojových zemích kvalifikovanou pracovní sílu. Pro léta 2006 – 2014 bylo vyčleněno na tento program 523 mil NOK (1,6 mld. Kč). Z rozpočtu jsou financovány projekty zaměřené na rozvoj meziuniverzitní spolupráce vždy v rámci výzev k předkládání projektů.

Vlámská asociace univerzit (Belgie)

Vlámská asociace univerzit (VLIR-UOS, Belgie) nabízí celou řadu programů, které podporují rozvoj spolupráce mezi vlámskými univerzitami a univerzitami v rozvojových zemích, resp. které podporují rozvoj vzdělanosti v těchto zemích „alternativní formou“. Pro ilustraci lze uvést např. **program na podporu společných výzkumných projektů** (Research Initiative Programme), který na základě výběrového řízení finančně podporuje výzkumné projekty realizované vlámskými univerzitami a partnerskými univerzitami asociace. Zajímavostí je např. speciální program zaměřený na doplnění knihovního fondu univerzit v rozvojových zemích (**Library Development**). Právě program navazování „partnerství“ mezi asociací vlámských univerzit a univerzitami v rozvojových zemích (v současnosti již 23) patří nejspíše mezi to nejceněnější (a nejpřínosnější), co VLIR-UOS dělá. Navazuje specifické formy partnerství s univerzitami v rozvojových zemích, na základě kterých se pak realizují výměny studentů, pedagogů, speciální semináře pro zástupce univerzit z rozvojových zemí v Belgii (zaměřené např. na nové elektronické databáze vhodné pro VŠ studiu apod.), společné výzkumné či rozvojové projekty. Všechny tyto iniciativy finančně podporovány z prostředků belgické zahraniční rozvojové spolupráce.

Shrnutí zahraničních zkušeností

Celkově zahraniční zkušenosti potvrzují, že

- **zpřísňují se podmínky pro získání stipendia** (např. vazba na studium v zemi původu, podmínka pobytu min. 2 roky v zemi původu před podáním žádosti o stipendium, sleduje se vazba na dosavadní studium a angažovanost „v rozvojových tématech“ apod.),
- preferuje se **podpora magisterského stupně studia a doktorského** (včetně postdoktorského výzkumu, či krátkodobého doktorského výzkumného nebo studijního pobytu v zemi donora), nebo krátkodobé pracovní stáže v rámci magisterského studia,

- zavádějí se **přísnější podmínky zajišťující návrat stipendistů** do svých zemí původu či do jiných rozvojových zemí (včetně sankcí za porušení této povinnosti, resp. finanční motivace pro návrat do země původu),
- zavádějí se **programy meziuniverzitní spolupráce**, které následně zahrnují širokou škálu aktivit zaměřených na růst vzdělanosti v rozvojových zemích dle jejich potřeb.

Z alternativních nástrojů k poskytování stipendií v České republice zastupitelské úřady semestrální (nebo kratší) pobyty českých vysokoškolských pedagogů ve vaší zemi za účelem výuky kurzů (78 %) následuje projektová spolupráce mezi českými a místními vysokými školami (společná výuka, výzkum, publikace, hostování pedagogů a jiné formy - ne výměnné pobyty studentů) (61 %) a kratší pobyty pro studenty a doktorandy (56 %). Výzkumné pobyty pro české studenty a sektorová či přímá rozpočtová podpora místních škol nezískaly nadpoloviční podporu. **Vyrovnaná podpora zastupitelských úřadů pro rozvojové i zahraničněpolitické aspekty dává formám přímé podpory vysokou legitimitu i z hlediska zájmů samotné České republiky.**

Závěrečná doporučení

Poskytování stipendií přináší přidanou hodnotu zejména omezenému počtu jednotlivců, kteří úspěšně studium v ČR dokončí. Z dotazníkového šetření je zjevné, že si této možnosti velmi váží. Problematické je hodnocení přínosu stipendií v dalších dvou oblastech - pro rozvojové země samotné a pro Českou republiku. **Pro zhodnocení rozvojového dopadu stipendií neexistuje dostatek relevantních informací**. Jednak není jasné, v jaké zemi v současnosti absolventi žijí, jednak momentem úspěšného či neúspěšného ukončení studia na ně státní správa ztrácí kontakt. Dotazníkové šetření však ukazuje, že se většina absolventů dříve či později do svých zemí původu nakonec vrací. V tomto směru je třeba provést případové studie na vybrané země, ve kterých by byl proveden hloubkový výzkum rozvojového dopadu stipendií. Z důvodů přerušení kontaktů také **Česká republika nevyužívá dostatečně stipendisty pro své vlastní zájmy** ani ve prospěch vzájemných vztahů se zeměmi původu. Na straně stipendistů existuje zájem o zapojení do programů spolupráce s jejich domovskými zeměmi, avšak český soukromý sektor nejeví o tuto formu spolupráce zájem. Český nevládní sektor zájem jeví, ale jak na straně stipendistů, tak na straně NNO chybí informovanost o možnostech a sdílení kontaktů.

Vzhledem k vysokým ročním nákladům na stipendijní program v řádu nad sto milionů Kč je proto třeba klást větší **důraz na informační, komunikační a institucionální stránku** stipendijního programu. Některé problémy poskytování vládních stipendií jsou však strukturálního rázu, a proto je třeba se inspirovat stávajícími přístupy zkušenějších dárců a **vytvořit nové nástroje rozvojové spolupráce, které spočívají v přímé podpoře spolupráce s vysokými školami v rozvojových zemích**. Tyto nástroje mohou být efektivnější nejen z hlediska udržitelnosti a rozvojových dopadů, ale mohou přinést i větší viditelnost a návaznost na české zájmy v rozvojových zemích.

Zde uvádíme doporučení pro zvýšení efektivnosti a efektivity programu vládních stipendií pro další období. Doporučení jsou stanoveny v souladu s trendem platné *Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017*, odpovídají preferencím samotných stipendistů, absolventů, zastupitelských úřadů a nevládních organizací, které vyvstaly z dotazníkového šetření. Doporučení jsou celkově fiskálně neutrální a v souladu se střednědobým výhledem zahraniční rozvojové spolupráce do roku 2014. S přihlédnutím k výsledkům studie řešitelský tým doporučuje české vládě:

Koncepční doporučení

Posílit institucionální zajištění, koordinaci a monitoring

- **Bez ohledu na dobu výplaty stipendia smluvně rozšířit setrvání stipendistů ve vládním programu stipendií** tak, aby bylo možné sledovat úspěšnost absolventů a jejich návratnost i po vypršení standardní doby studia a udržovat s nimi nadále kontakt po návratu do země původu. Jinak není možné zaručit, že účast v programu vládních stipendií skutečně povede ke slibovaným přínosům.
- **Stanovit gestorskou instituci, nejlépe Dům zahraničních služeb, která bude studenty sledovat nejen do okamžiku ukončení studia** v rámci stipendijního programu, ale i v případě neúspěchu a pokračování ve studiu na vlastní náklady.
- **Průběžně shromažďovat informace o stipendistech**. Sjednotit formát statistického výkaznictví o vládních stipendistech a nákladech na jejich studium a ve spolupráci s Ministerstvem vnitra zajistit informace o jejich uplatnění po skončení studia.

- **Provést návazné detailní studie**, aby bylo možné sledovat změny v procesu poskytování vládních stipendií na základě vypracovaných návrhů. Případné dodatečné náklady na pevnější institucionální zajištění se brzy vrátí ve formě větší efektivity programu.

Zúžit teritoriální, jazykové a oborové zaměření stipendijního programu

- Za účelem formulace nového návrhu koncepce programu vládních stipendií provést detailní analýzu úspěšnosti absolventů z jednotlivých zemí a **poskytovat stipendia pouze omezenému počtu prioritních zemí zahraniční rozvojové spolupráce**, případně několika dalším rozvojovým zemím.
- **Poskytovat stipendia pouze těm zemím, ve kterých má Česká republika svůj zastupitelský úřad** s kapacitou agendu stipendií efektivně zvládat. Role zastupitelských úřadů při výběru vhodného kandidáta je totiž klíčová. V ideálním případě by mohla být stipendia poskytována pouze studentům z prioritních zemí ZRS včetně prioritních zemí transformační spolupráce jako v případě Švédska.
- **Omezit nabídku zemím, pro které existují jiné formy financování studia v České republice**, jako jsou např. země Balkánu. Jedná se sice o země strategicky významné pro české obchodní a jiné aktivity, tyto země však čerpají finance z daleko objemnějších evropských nebo i českých fondů zaměřených na vzdělávání, na rozdíl od rozvojových zemí, které podobné možnosti nemají.
- **Nabízet ke studiu primárně navazující magisterské a doktorské programy v anglickém jazyce**, které jsou celkově časově méně náročné a zajišťují vyšší úspěšnost a uplatnění absolventa po skončení studia v zemi původu. Stipendium pro bakalářský či víceletý magisterský obor nebo studium v češtině je možné pouze výjimečně, pokud je daný obor jinak nedostupný a zároveň je významnou rozvojovou prioritou země původu stipendisty.
- **Využít zkrácení studia o jeden rok jazykové přípravy a takto ušetřených finančních prostředků pro podporu finančně náročnějších oborů v angličtině** a tím zároveň podporovat studium, které je přínosnější jak pro stipendisty, tak i pro jejich země původu.
- **Podporovat zejména studium v zemědělských a technických oborech, hospodářství a veřejné správě**, kde je úspěšnost vyšší než úspěšnost ve většině společenských vědních oborů.

Vytvořit nástroj podpory přímé spolupráce s vysokými školami v rozvojových zemích

- **V důsledku zavedení kratších forem studia bez jazykové přípravy postupně snížit náklady na stipendisty** a v souladu s vládou schváleným střednědobým plánem zahraniční rozvojové spolupráce do roku 2014 vytvořit postupně roční úsporu ve výši až desítek milionů Kč.
- V kontextu trendů mezinárodního rozvoje **posilovat přímou spolupráci mezi univerzitami v České republice a v rozvojových zemích**, a to nejen v rámci programu vládních stipendií, ale zavedením nového dotačního programu Vysoké školství. Postupné navyšování jeho rozpočtu rychlostí úspor ze stipendijního programu bude odpovídat i zvyšující se absorpční kapacitě spolupráce mezi univerzitami.
- **Realizovanou úsporu použít částečně na zavedení navrhovaných změn a částečně na vytvoření nového dotačního programu Vysoké školství ve správě České rozvojové agentury**, který umožní nejen výměnu pedagogů, ale celkově zkvalitnění studijních programů v prioritních zemích zahraniční rozvojové spolupráce a vyšší viditelnost České republiky mezi dárcovskými zeměmi.
- **Formou dotačního řízení zaručit, že vysoké školy předloží takové projekty, které budou odpovídat potřebám vysokých škol v rozvojových zemích** a fázi jejich spolupráce. Dotační

programy zároveň umožní kombinovat tzv. tvrdou i měkkou složku a zapojit do spolupráce nepřímo i české nevládní organizace a firmy.

- **Zahrnout do možných aktivit projektů širší škálu než pouhou výuku v rozvojové zemi**, například přípravu akreditací, výměnné pobyty akademických pracovníků, publikační či výzkumnou spolupráci, studentské praxe, semestrální pobyty a výzkumné stáže pro studenty doktorského příp. magisterského studia v partnerských zemích se zárukou vyšší transparentnosti, udržitelnosti a vlastnictví než v případě stipendijního programu.
- **Využívat zkušenosti z přímé podpory univerzit ve stipendijním programu** např. formou doporučení vhodných kandidátů pro návazné studium v České republice pro získání vzdělání nedostupného v zemi původu.

Praktická doporučení

Zmodernizovat administraci stipendií a zkvalitnit výběr stipendistů

- **Lépe a více zapojit místní partnery do propagace programu vládních stipendií v partnerských zemích**, zejména místní ministerstvo školství nebo vzdělávání a univerzity.
- **Vždy provést na zastupitelském úřadě osobní pohovor s žadatelem** a prověřit jeho schopnosti, motivaci ke studiu a návratu do země a jazykové znalosti jako podmínku pro získání stipendia.
- **Zavést alespoň částečnou elektronizaci přihlášek**, jež zvýší transparentnost, ušetří administrativní kapacitu zastupitelských úřad. Podle dotazníkového šetření pro ni ve většině zemí existují dostatečné technické podmínky.
- **Zrychlit proces udělování stipendií a zavést závazné termíny**, aby měli stipendisté dostatek času na vyřízení patřičného víza a o průběhu procesu je včas informovat.
- **Zlepšit systém vízových procedur pro stipendisty**, zvláště ze strany cizinecké policie.

Zlepšit služby poskytované stipendistům

- Vzhledem k omezeným pracovním příležitostem a možnostem rodin stipendistů i vzhledem k rostoucím nákladům na živobytí **postupně navýšit současnou výši stipendia o 20 - 25 %** za účelem zvýšení úspěšnosti ve studiu. Kromě navýšení stipendia zároveň hradit stipendistům náklady ve výši jedné zpáteční letenky jako je obvyklé v zahraničí. Náklady budou uhrazeny z upřednostňování kratších a kvalitnějších forem studia.
- **Zlepšit informační servis pro stipendisty vytvořením průvodního manuálu pro stipendisty s klíčovými informacemi** týkajícími se stipendia, studia na českých vysokých školách a života v České republice. Manuál by měl být dostupný jak v tištěné tak v elektronické podobě na webovém portálu www.studyin.cz.
- **Internetový server www.studyin.cz transformovat v plnohodnotný informační systém, který bude stipendisty doprovázet po celý cyklus studia i po jeho absolvování.** Měl by (nejen) stipendistům sloužit jako dostatečný informační základ o možnostech studia v ČR, ale i o životě v ČR.
 - **Sekci *Living in Czech Republic* doplnit o praktické informace**, na jejichž nedostatek si studenti stěžují, například když se v mění čas z letního na zimní, co dělat, když je někdo okrade, když se jim stane úraz apod. Podobný informační servis dnes nabízejí prakticky všechny státy, které poskytují stipendia ke studiu na domácích univerzitách.
 - **V sekci *Scholarships* vytvořit aplikaci, která by uchazečům umožnila dle země původu vyhledávat možnosti financování studia v ČR.** Aktuální podoba stránek je relativně nepřehledná, navíc se uchazeč nedozví např. O stipendiích v rámci bilaterálních dohod.

Současně by bylo přínosné vytvořit podsekcí „Stipendisté z rozvojových zemích“ a detailně popsat podmínky pro udělení stipendia, resp. pro jeho vyplácení během pobytu v ČR.

- **Ustanovit kontaktní osobu**, která by měla být k dispozici pro případ, že si stipendisté s něčím neumí poradit, či že akutně potřebují pomoc. V současnosti je na stránkách uveden pouze obecný email.
- **Zavést tzv. buddy systém, ve kterém zkušenější studenti pomáhají začátečníkům.** Nově příchozím stipendistům by zjednodušil a zároveň zpříjemnil přístup k informacím a nemuseli by se pak s praktickými problémy obracet na instituce.
- **Sekci o vysokoškolském studiu doplnit o praktické informace o studiu** jako například povinnost skládat státní závěrečné zkoušky, ukončení ročníku, opakování předmětů apod.
- **Zajistit v současném systému hrazení zdravotní péče stipendistů, aby byla studentům poskytnuta řádná péče** všemi zdravotnickými institucemi.
- **Zlepšit systém udělování nostrifikací pro stipendisty z rozvojových zemí**, aby nedocházelo ke zbytečným komplikacím a především psychickému nátlaku na stipendisty.

Zvýšit návratnost stipendistů

- **Vytvořit centrální databázi kontaktů absolventů, nejlépe v gesci Domu zahraničních služeb a systém jejich udržování ve spolupráci se zastupitelskými úřady.** Propojit server www.studyin.cz s internetovými sociálními sítěmi či zvláštními ALUMNI programy. Tyto kontakty budou využívat české firmy, NNO, či jiné instituce, které by měly o kontakt se současnými či bývalými stipendisty zájem. Inspirovat se v tomto ohledu službami poskytovanými českým krajanům v zahraničí.
- **Zavést nástroje vedoucí ke zvýšení míry návratnosti studentů zpět do zemí původu.** Vyšší míru návratnosti zvyšuje už pečlivý výběr kandidátů. V případě studia doktorského programu je třeba zavést povinnost nejen sestavení záměru doktorského výzkumu, ale i kontaktu s potenciálním budoucím školitelem. Provést právní analýzu možnosti smluvního zajištění povinného návratu.
- **U všech forem studia zavést povinný motivační dopis**, ve kterém by byla uvedena jasná vazba volby oboru k profesní orientaci uchazeče, resp. jeho pracovní uplatnění po skončení studia. Dále doporučujeme zavést podmínku, že o stipendium nesmí žádat ten, kdo již má na území ČR povolen dočasný/trvalý pobyt, hlavní smysl stipendií se tak vytrácí.

Seznam zdrojů

- Afro-Asian Institute: „One-World-Scholarship-Programme”. URL <http://www.aai-graz.at/cms/index.php?page=stipendien&hl=en_US>
- Bartošová, Y. 2006. „Přehled o vládních stipendistech po ukončení studia v ČR v roce 2005.” Interní dokument MZV.
- Bartošová, Y. 2007. „Přehled dokončeného a nedokončeného studia vládních stipendistů v letech 2003–2006.” Interní dokument MZV.
- Horký, O. 2010. „Policy coherence for development of the Czech Republic: Case studies on migration and trade.” Pp. 223–258 in P. Hoebink (ed.). European Development Cooperation: In Between the Local and Global. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jelínek, P., K. Dessieová, M. Náprstek. 2004. „Analýza poskytování vládních stipendií ke studiu na veřejných vysokých školách občanům z rozvojových a jiných potřebných zemí. Praha: Ústav mezinárodních vztahů”.
- MŠMT: „Náklady skutečně vynaložené na vládní stipendisty od roku 2008”.
- MŠMT: „Přehled o počtech podaných žádostí o stipendium (podle usnesení vlády č. 712/2007), 21. 3. 2011.
- MŠMT: „Přehled ukončivších studentů 2. čtvrtletí včetně jmen”.
- MŠMT: „Přehled vládních stipendistů studujících v ČR v průběhu platnosti usnesení vlády č. 712/2007 (stav k 22. 3. 2011)”.
- MŠMT: „Přehled využití vládních stipendijních míst nabídnutých v oficiálních rozpisech (podle usnesení vlády č. 712/2007)”.
- MŠMT: „Seznam pracovníků VŠ”, 18. 3. 2011.
- MZV: „Dispozice k přiznání stipendií vlády České republiky”, 2010.
- MZV: „Přehled ukončivších a absolvujících studentů v letech 2006-2008 podle zemí”.
- MZV: „Přehled využití vládních stipendijních míst nabídnutých v oficiálních rozpisech (v letech 2003-2007 podle usnesení vlády 773/01)”.
- MZV: „Rozdělovník MZV pro distribuci ZÚ 2010-11”.
- New Zeland Ministry of Foreign Affairs and Trade: „New Zeland Development Scholarships”. URL <<http://www.aid.govt.nz/scholarships/nzds/dev-scholars.html>>
- Norwegian Centre for International Cooperation in Higher Education: „Quota Scheme”. URL <<http://siu.no/eng/Front-Page/Global-menu/Study-in-Norway/Quota-Scheme>>
- Study in Sweden: „The Swedish Institute Study Scholarships”. URL <<http://www.studyinsweden.se/Scholarships/SI-scholarships/The-Swedish-Institute-Study-Scholarships/>>
- Vláda České republiky: „Usnesení vlády č. 366 ke Koncepti zahraniční rozvojové spolupráce České republiky na období 2010-2017.”, 24. 5. 2010.
- Vláda České republiky: „Usnesení vlády č. 712 o zřízení vládních stipendijních míst ke studiu na veřejných vysokých školách v ČR pro občany z rozvojových zemí na léta 2008 až 2012.”, 27. 6. 2007.
- VLIR-UOS: „University Development Cooperation”. URL <<http://www.vliruos.be/index.php?viaintro2=y&language=EN&navid=587>>

Seznam zkratk

FoRS	České fórum pro rozvojovou spolupráci
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR
MV	Ministerstvo vnitra ČR
MZ	Ministerstvo zdravotnictví ČR
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí ČR
NNO	nevládní neziskové organizace
ODA	Oficiální rozvojová pomoc
OECD DAC	Výbor pro rozvojovou pomoc Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
PPZRS	Platforma podnikatelů pro zahraniční rozvojovou spolupráci
PVS	program vládních stipendií
ÚJOP	Ústav jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy v Praze
ZRS	zahraniční rozvojová spolupráce
ZÚ	zastupitelský úřad